

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových

Bc. Veronika Olšanská

Židovský hřbitov v Tovačově: Úvod, Katalog, Kontext

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce : Tamás Visi, MA, Ph.D

Olomouc 2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem celou magisterskou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury a pod vedením vedoucího diplomové práce.

V Olomouci, dne 25.7.2010

PODĚKOVÁNÍ

Úvodem této diplomové práce bych ráda poděkovala všem, kteří mi poskytli potřebné informace k dané problematice, zvláště pak děkuji svému vedoucímu diplomové práce M.A.Tamasi Visi Ph.D., za cenné rady, připomínky a náměty, čímž mi významně pomohl ke zpracování zadaného tématu.

Obsah

1. Úvod.....	s.5
Metodika.....	s.8
Katalogizace.....	s.9
Historie židovské náboženské obce v Tovačově.....	s.13
Organizační struktura náboženské obce.....	s.28
2. Charakteristika primárních zdrojů: Archivní materiál.....	s.31
Obřízka, přidělení jména.....	s.36
Sňatek.....	s.39
Řemesla.....	s.43
Mortalita.....	s.49
3. Charakteristika primárních zdrojů: Hřbitov.....	s.51
Výtvarná charakteristika náhrobků.....	s.52
Kamenické firmy.....	s.57
4. Významné židovské rodiny.....	s.59
5. Osobnost mecenáše Davida Gutmanna a jeho rodina.....	s.62
6. Závěr.....	s.70
Použité zkratky.....	s.77
Seznam pramenů a literatury.....	s.78
Seznam tištěných dokumentů a internetových zdrojů.....	s.82
Resumé.....	s.83
Přílohy.....	s.86
Archontologie	
Katalog	

1. Úvod

Židovská náboženská obec v Tovačově patřila mezi menší moravské komunity. Na rozdíl od blízkých komunit v Prostějově, Kroměříži a Přerově, tovačovská komunita nikdy neudržovala ješivu. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že zde žilo relativně pár bohatších osob. Podle Shay Takkanot musela každá komunita, ve které žilo 30 relativně bohatších osob, platit daně podle svých příjmů a byla povinna financovat ješivu. Protože tovačovská komunita ješivu neudržovala, muselo zde žít méně než 30 rodin.¹ Počet povolených židovských rodin v Tovačově činil v 18. století 25 rodin.² V souhrnu se pohyboval počet židovských obyvatel okolo 10-12% z celkového počtu obyvatel. Nicméně komunita poslala svého zástupce na „velké shromáždění“, vaad z roku 1748, což svědčí o tom, že podíl tovačovské komunity na daních, placených všemi moravskými židovskými komunitami, musel být větší než 0.5% a menší než 1% z celkové sumy. Podle Shay Takkanot, takovéto podílnictví opravňovalo komunitu vyslat svého zástupce na shromáždění.³

Přestože se Hugo Gold ve své práci nezmiňuje o tovačovské židovské náboženské obci, ani o jejím splynutí s kojeteínskou obcí, patří tato práce mezi stěžejní zdroje moravsko-židovské historiografie.⁴ Daleko bližší poznatky o místní židovské náboženské obci, přináší ve svých člancích Miroslav Marada.⁵ Tematicky jsou tyto články zaměřeny především na studium epigrafického materiálu. K dispozici máme i přepis knihy Pinax, zápisní knihy almužnické

¹ Hailperlin, Israel (ed.) Takkanot Medinat Mehrin etc. p. 1 [no. 1] and p. 5 [no.12]

² Scari, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen . Brünn, 1835, S.6.

³ Israel Hailperlin (ed.) Takkanot Medinat Mererin etc. p. 11 [no.25] and p. 235. V roce 1748 byl Tovačov na shromáždění zastoupen Isserlem. V roce 1754 byla tato instituce zrušena Generálním nařízením Marie Terezie.

⁴ Gold, Hugo: Geschichte der Juden in Kojetein. In: Gold, Hugo (Hsg.): Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929, S.279-287.

⁵ Marada, Miroslav: Židovský hřbitov v Tovačově. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2002, Přerov 2002, s.13-28, Nejstarší náhrobky židovského hřbitova v Tovačově. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2003, Přerov 2003, s.7-21 a Nejstarší náhrobky na židovském hřbitově v Tovačově, In: Judaica Bohemiae 40/2004, s.125-141.

pokladny, z let 1645–1695, její druhý díl nám poskytuje informace o synagogálních sedadlech, jejich prodeji, postupech a zadluženích.⁶ Důležitou sbírku pramenů představuje práce olomouckého profesora politických věd, dějin a statistiky, Hieronymuse von Scari, z roku 1835, Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen.

Na rozdíl od předešlých studií se ve své práci koncentruji na historii židovské komunity v časovém rozmezí let 1848-1942. Mým cílem není snaha zaměřit se na všechny významné historické události nebo osobnosti, ale věnovat pozornost rodinné historii, demografii a zvykům.

Aby bylo dosaženo tohoto cíle, byl studován specifický pramenný materiál: židovský hřbitov v Tovačově a archivní materiál týkající se židovských rodin. Kombinací těchto dvou pramenů můžeme rekonstruovat vztahy mezi členy místní židovské komunity s ostatními a stejně tak i s ostatními členy jiných židovských komunit. Přínos své práce vidím, jak po stránce regionálních dějin, tak po stránce genealogické.

Po předchozí zkušenosti s katalogem jsem pro vypracování zvolila program MS Access.⁷ Rozvržení kolonek tohoto programu odpovídá údajům, získaných z bližšího studia epigrafického a archivního materiálu. Podmínkou pro jeho vypracování bylo seznámení se s metodikou katalogizace epigrafického materiálu a s odbornou literaturou. Do katalogu se zapisovaly informace patrné z náhrobků: příjmení, rodné příjmení, jméno, kinuj, titul, rok narození, datum úmrtí, věk, kameník a samotný epitaf s přepisem do češtiny. V potaz byl brán i fyzický vzhled náhrobku, konkrétně symbolika a dekorativní prvky.

Prameny potřebné ke studiu se nacházejí ve třech archivech. V Národním archivu v Praze, kde jsou uloženy matriky židovských náboženských obcí v českých zemích. Klíčové pro mě byly matriky narozených, oddací a zemřelých pro Tovačov a částečně i pro Kojetín, neboť v roce 1891 byla židovská náboženská obec v Tovačově zrušena a jako náboženský spolek připojena

⁶ Fleisch, Heinrich.: Aus dem Pinax von Tobitschau. Jahrbuch der Gesellschaft der Juden in der Cechoslovakischen Republik, 1931, s.257-273.

⁷ Olšanská, Veronika.: Katalog nebohemikálních tisků do roku 1750, z fondu arcibiskupské knihovny v Olomouci (rozbor a katalog). Olomouc 2007.

k židovské obci v Kojetíně. Z údajů obsažených v těchto matrikách vycházela značná část katalogu. Celkem se jednalo o sedm matrik. Nejmladší matrika se datovala rokem 1784. Státní okresní archiv Přerov byl bohatší spíše na novodobý materiál, jako jsou vyhlášky, hlášení k pobytu, seznamy židů, odhady majetku. Naopak fond velkostatku Tovačov, jenž se nachází v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, ukrýval soupis židovských familiantů z konce 18. a počátku 19. století nebo seznam osob s původními jmény a nově přijatými. Písemnosti uložené v posledních dvou zmiňovaných archivech pomáhaly doplnit informace v případě, že tyto informace nebyly uvedeny v matrikách. Jedná se především o data narození, bydliště a povolání. Pro představu mohu uvést nařízení okresního hejtmána ze dne 10.1.1940, podle něhož se měli všichni Židé, žijící v politickém okrese Přerov, hlásit u příslušných městských či obecních úřadů. Úředníci pak měli obratem nadřízenou instituci informovat, kteří Židé se přistěhovali, zda jsou hlášeni a každého 15. a 30. dne v měsíci měli povinnost hlásit, kdo nový se přistěhoval nebo vystěhoval. Díky této agendě máme k dispozici seznam obyvatel z let 1940-1942, čítající 55 osob, s odkazem na datum narození, bydliště a příslušnost.⁸

V současné době se na židovském hřbitově nachází 293 náhrobků. Hřbitov je majetkem židovské náboženské obce v Olomouci, která má s městem Tovačov uzavřenou smlouvu týkající se úpravy travnaté plochy. Dva nejstarší náhrobky se datují roky 1614 a 1615. Jsou to jediné dva náhrobky, jenž byly zasazeny do zdi, poblíž kohenské branky, na severozápadní straně cihelné zdi, která ohraničuje hřbitov. V menším počtu jsou zastoupeny pouze torza náhrobků, které podlehly erozi. Některé náhrobky byly patrně odstraněny, zcela zřejmé je to u jednoho, nejspíše novověkého náhrobku, po kterém zbyla jen zahrádka, ohraničující samotný hrob. Jiné náhrobky se vyvrátily ze svých podstavců.

⁸ SoA Přerov, AMT, inv.č.337,k.č.31

1.1. Metodika

Prvním mým úkolem bylo správně k sobě přiřadit vyvrácené náhrobky s jejich podstavci a správně přiřadit některé náhrobní desky, které byly, zřejmě při úpravě travnaté plochy, přeneseny k cihelné zdi. Vodítkem mi byl samotný epitaf, musela jsem tedy hledat texty, které na sebe navazují. K orientaci občas posloužil i materiál, jeho barva nebo tvarová podoba náhrobků. Důvodem tohoto počínání byla především snaha, co nejpřesněji uspořádat náhrobky v původní podobě. Zároveň jsem mohla do katalogu a plánu hřbitova přiřazovat signatury a zjistit tak skutečný počet náhrobků. Ve druhé fázi jsem se seznámila s metodikou katalogizace epigrafického materiálu a mohla tak přistoupit k samotné katalogizaci.⁹ Znalost alespoň základní hebrejštiny byla nezbytností, jak pro správný přepis, tak pro porozumění textu. Lze říci, že náhrobní nápisy mají svoji pevnou strukturu. Jako první se píše dvojice písmen PN nebo PT, následuje jméno a titul zemřelého, zmínka o jeho otci a jeho titulu. Vdané ženy mají odkaz na svého manžela nebo svého otce. Často se objevují kladné výroky o dobrých vlastnostech a výroky vyjadřující zármutek nad skolem, datum úmrtí nebo pohřbu a požehnání pro posmrtný život TNCVH. Od 30. let 19. století se v nápisech kromě hebrejštiny objevuje i němčina a po první světové válce se na pomnicích objevuje i čeština. Samotné čtení bylo navíc ztíženo stavem náhrobků a nedostatkem přímého světla na plochu epitafu.

Při přepisování nápisového textu byl brán zřetel na hlavní zásadu práce s epigrafickým materiálem, nic neměnit a nepřidávat. Jedná se tedy o přepis paleografický, transliteraci, přepis zachovávající veškeré zvláštnosti původního textu. Epitafy psané v hebrejštině nespádají do latinské epigrafiky, čímž vyvstala potřeba vytvořit pro ně zásady přepisu. Zvolila jsem nakonec klasický paleografický přepis, bez rozvedení zkratk. Písmena tvořící chronogram nebo akrostichon jsou zmíněny v poznámce. Německé a české přepisy epitafů zachovávají minuskulní a majuskulní písmena. V interpunkci nezavádím moderní interpunkci, ale respektuji původní interpunkční znaménka. Při oddělování slov se řídím originálem a respektuji případné nesrovnalosti. Oproti tradičnímu zvyku

⁹ Roháček, Jiří: Epigrafika v památkové péči. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště. Praha 2007

označovat konec řádku šikmo položenou linií / a odstavec zdvojením těchto linií //, dodržuji pouze řádkování bez užití těchto značek.

Veškeré zkratky jsou, až na hebrejský přepis, rozváděny jak v přepisu, tak v překladu. Rozvedení zkratk uvádím v kulatých závorkách, např. Lebens(jahre). Na místo nečitelných či ztracených písmen kladu příslušný počet teček v hranatých závorkách, např. Lebens[.....]. V případě, že nelze zjistit přibližný počet ztracených písmen, nebo chybí část nápisu, užívám hranatých závorek [---] a pokud lze ztracený text doplnit podle kontextu, je použito hranatých závorek s chybějícím textem, např. Lebens[jahre].

1.2. Katalogizace

Po předchozí zkušenosti s katalogem jsem pro vypracování zvolila program MS Access.¹⁰ Rozvržení kolonek tohoto programu odpovídá údajům, získaných z bližšího studia epigrafického a archivního materiálu. Katalog se skládá z několika hlavních skupin a podskupin. Na následujících stránkách se budu blíže věnovat každé skupině (označené římskou číslicí), a k ní příslušné podskupině, tak jak jdou v katalogu za sebou. Přestože se na hřbitově nachází 293 náhrobků, čítá katalog celkem 425 záznamů. Větší část náhrobků se kvůli erozi nedala přiřadit. Katalog zahrnuje všechna jména, jež figurovala v tovačovských matrikách zemřelých. Pro bližší orientaci byl vypracován plánek hřbitova, který je součástí této práce. Plán hřbitova byl vypracován ve spolupráci s Ing. Filipem Truksou. Katalogové záznamy byly řazeny v abecedním pořadí.

Signatura

V současné době se na ploše židovského hřbitova nachází 293 náhrobků. Každý náhrobek získal majuskulní písmeno N (náhrobek) či T (tumba) a číslo od 1-293. Během studia archivního materiálu jsem narazila na tři výjimky. V prvních dvou došlo k úmrtí v Tovačově, ale pohřeb byl již v jiném městě (Uherský Brod a Olomouc). Ve třetím případě, zemřelá dlouhodobě žila v Tovačově, ale místo úmrtí a pohřbu bylo již na jiném místě (Olomouc). Pro úplnost jsem do katalogu

¹⁰ Olšanská, Veronika: Katalog nebohemikálních tisků do roku 1750, z fondu arcibiskupské knihovny v Olomouci (rozbor a katalog). Olomouc 2007.

zařadila i tyto tři výjimky. Pro úplnost dodávám, že v reálu nedošlo k žádnému signování epigrafického materiálu. Signatury mají zcela informační charakter.

I. Běžné číslo

V praxi jsem pracovala především s židovskými matrikami pro Tovačov a částečně i pro Kojetín, neboť v roce 1891 byla židovská náboženská obec v Tovačově zrušena a jako náboženský spolek připojena k židovské obci v Kojetíně. Každý záznam v katalogu má odkaz na matriky a lze tak zpětně zemřelého vyhledat v níže uvedených matrikách. Princip členění spočívá ve dvou majuskulních písmenech T (Tovačov) či K (Kojetín), průběžném čísle a letopočtu, např. „matrika zemřelých: T 256/1883“. Budeme tedy hledat v matrice zemřelých pro Tovačov, záznam číslo 256, který spadá do roku 1883.

Matrika narozených

Dochovaly se matriční zápisy pro Tovačov z let 1784-1846 a 1848-1891. Rokem 1891 matriky narozených pro Tovačov končí, kvůli již zmíněnému sloučení obcí. Dále musíme hledat v matrikách pro Kojetín, konkrétně v matrikách z let 1874-1894, 1918-1940 a 1942-1944. Postrádáme zápisy z let 1895-1917.

Matrika oddací

Dochovaly se matriční zápisy pro Tovačov z let 1848-1873, 1875-1878, 1880-1882 a 1887. Dále musíme hledat v matrikách pro Kojetín, konkrétně v matrikách z let 1875-1894, 1918-1940 a 1942 – 1944. Postrádáme zápisy z let 1895-1917.

Matrika zemřelých

Dochovaly se matriční zápisy pro Tovačov z let 1848-1891. Dále musíme opět hledat v matrikách pro Kojetín, konkrétně v matrikách z let 1875-1894 a 1918-1944. I zde postrádáme delší časové rozmezí let 1895-1917.

I. Osobní údaje

Zahrnují 21 údajů, získaných z archivního materiálu. V případech, kdy se archivní materiál nedochoval, byly údaje získány z epigrafického materiálu.

Příjmení

U archivního i epigrafického materiálu bylo provedeno sjednocení různých tvarů příjmení, např. „Donnath – Donat, Bliemel - Blümel“.

Rodné příjmení

viz údaje o příjmení

Jméno

Rovněž u rodných jmen bylo provedeno sjednocení pravopisu. U epigrafického materiálu se setkáme především se svatým jménem (hebr.šem ha-kodeš), kdežto u archivního materiálu se povětšinou vyskytuje profánní jméno (hebr. kinuj).

U ženských jmen, se lze setkat i s více možnostmi, ty mohly vzniknout zkrácením jména, např. „Anna / Netti / Charlotte“.

Titul

Dosažený akademický titul, např. „Ing“, „MUDr.“.

Bydliště

Místo bydliště, např. „Tovačov“, „Klopotovice“ s uvedením čísla popisného v římském či arabském číslování.

Povolání

V matričních zápisech uvedeno především u mužů, např. „Optik – pomocník“, „Obchodník v Tovačově“, „Řeznický mistr“. U žen se odkazuje na otce či manžela, např. „Dcera obchodníka Isaka Sterna z Kojetína“, „Vdova po řeznickém mistru v Tovačově“. U epigrafického materiálu není uvedení povolání pravidlem.

Věk

U většiny záznamů, vedených v matrice zemřelých, je přesnost na roky a měsíce. U zemřelých novorozených dětí, je přesnost na dny, týdny či měsíce. Věk lze taktéž zjistit z epigrafického materiálu, např. „gestorben im 28. Lebensjahre“, nebo jednoduchým odpočtem.

Datum narození

U archivního materiálu s přesností na den, měsíc a rok. U epigrafického materiálu většinou s přesností na roky.

Místo narození

Ve většině případů se shoduje s místem bydliště, např. „Tovačov“, „Klopotovice“, s uvedením čísla popisného v římském či arabském číslování.

Obřizka / Určení jména

U archivního materiálu s přesností na den, měsíc, rok a místo, např. „6.11.1852 synagoga Tovačov“.

Datum úmrtí

U archivního a epigrafického materiálu s přesností na den, měsíc a rok.

Místo úmrtí

Ve většině případů se shoduje s místem bydliště, např. „Tovačov“, „Klopotovice“, s uvedením čísla popisného v římském či arabském číslování.

Příčina úmrtí

Pojmenování choroby, např. „plicní tuberkulóza“, „spála“, apod.

Datum pohřbu

U archivního materiálu s přesností na den, měsíc a rok.

Místo pohřbu

Vždy Tovačov. Výjimkou jsou tři případy zmiňované výše.

Otec

S uvedením povolání, bydliště a rodičů, např. „Jakob Chajak, obchodník v Tovačově. Syn Salomona a Rebečky, rozené Blümel.“

Matka

S uvedením rodného příjmení a rodičů, např. „Charlotte Meitner, rozená Wellisch. Dcera Karla a Theresie, rozené Siegel, z Moravského Krumlova.

Manžel/(-ka)

U mužů s uvedením povolání, bydliště a rodičů. U žen s uvedením rodného příjmení a rodičů, viz výše.

Sňatek

V oddací matrice s uvedením dne, měsíce, roku, místa, věku snoubenců a stavu, např. „20.11.1870 synagoga Přerov, věk 21 let, svobodný,“ nebo „Svobodný/á“, Vdovec / Vdova“, apod.

Potomci

Seřazení chronologicky dle data narození, s uvedením jména a roku narození, např. „Maxmilian (*1871), Sigmund (*1873), Julius (*1874)“. U vdaných dcer, ve většině případů, uvedeno i nově přijaté příjmení, např. „Ela Berger (*1895)“.

Sourozenci

Seřazení chronologicky dle data narození, s uvedením jména a roku narození, např. „Maxmilian (*1871), Sigmund (*1873), Julius (*1874)“. U vdaných dcer ve většině případů uvedeno i nově přijaté příjmení, např. „Ela Berger (*1895)“.

Poznámka 1

Prostor pro

doplnění osobních informací, např. „Příslušný do Uherského Hradiště“, „První manželka Davida Meitnera“, apod.

Poznámka 2

viz Poznámka 1

II. Údaje o náhrobku

Zahrnují 6 údajů, získaných studiem epigrafického materiálu.

Výzdoba

Ornamentální, vegetativní či zoomorfní výzdoba náhrobku. Symbolika kohenských rukou, levitské soupravy, kamenná desatera, apod.

Kameník

Převážně u mladších náhrobků, s uvedením jména a místa vzniku. U jmen bylo provedeno sjednocení pravopisu, např. „J. Spitz, Ivanovice“.

Poznámka 3

Prostor pro doplnění informací, např. stav dochování.

Epitaf

Transliterace textu. Kromě hebrejštiny se od 30. let 19. století objevuje němčina, po roce 1918 i čeština.

Překlad epitafu

Překlad do češtiny.

Fotografie

Vzhledem k velkému počtu, budou fotografie dostupné v databázi MS Access a nebudou součástí tiskové sestavy.

1.3. Historie židovské náboženské obce Tovačov

S první písemnou zmínkou o tovačovských Židech se setkáváme v roce 1567 v tovačovském urbáři. Podle tohoto urbáře na tovačovském panství žilo celkem 911 osedlých. Panství zahrnovalo jedno město (Tovačov), dvě městečka (Kralice, Klenovice n. H.) a 15 vsí. V roce 1567 měl Tovačov jako panské město celkem 187 osedlých, z toho bylo 26 osedlých Židů- Isak, Žalman, Bečička, Jelen, Knězpero, Kolman, Aron, Uchman, David, Jelen sklenář, Plščka, Isak, Majer, Isak, Mandl, Eliáš, Jakob, Koplínek, Jehlička, Mayer mečíř, Mandl sklenář, Sajtl, Jan Bečička, Dlouhá, Danihelka a Kohout.¹¹ V souhrnu lze říci, že se počet židovských obyvatel pohyboval okolo 10-12% z celkového počtu obyvatel.

V roce 1629 udělil Ferdinand II. moravským Židům privilegium, ve kterém požadoval roční platbu 12 000 fl. Stejně kontribuce byly požadovány i od Židů žijících na území Čech a Slezska. Primárním cílem tohoto privilegia bylo zajistit, aby Židé mohli splácet své nové daňové závazky. Nyní bylo Židům dovoleno navštěvovat roční a týdenní trhy, stejně tak jako křesťanští obchodníci. Zároveň je opravňovalo, aby se vyučili řemeslu.¹²

Do druhé poloviny 17. století spadají počátky ústavnosti moravských Židů.¹³ Za ústavu byla považována Shay Takkanot z roku 1650. Navržena byla zástupci moravských židovských komunit a položila základy pro židovskou samosprávu. Moravský zemský sněm byl vládou uznán jako židovský zastupitelský orgán. Místními židovskými komunitami byl uznán jako moravský židovský zákonodárný orgán.¹⁴

¹¹ ZA Opava, Vs Tovačov, inv.č.582.

¹² Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, ,s.10

¹³ Teufel, Helmut : Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht an Weissen Berg (1526-1620). Inaugural Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität. 1971, s.302

¹⁴ Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, s.12-13.

Židovská náboženská obec v Tovačově patřila mezi menší moravské komunity. Na rozdíl od blízkých komunit v Prostějově, Kroměříži a Přerově, tovačovská komunita nikdy neudržovala ješivu. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že zde žilo relativně pár bohatších osob. Podle Shay Takkanot musela každá komunita, ve které žilo 30 relativně bohatších osob, platit daně podle svých příjmů a byla povinna financovat ješivu. Protože tovačovská komunita ješivu neudržovala, muselo zde žít méně než 30 rodin, dost bohatých na to, aby platily daně podle svých příjmů.¹⁵

K zásadní změně ve vývoji židovských obcí došlo za vlády Karla IV. Během jeho vlády došlo ke změně demografických poměrů a k hospodářskému vzestupu Židů. Zároveň se zvyšovalo procentuální zastoupení židovského obyvatelstva v jednotlivých lokalitách. Ve snaze omezit stav židovského obyvatelstva došlo k vydání tzv. familiantského zákona, v roce 1726, který upravoval počet židovských rodin v Čechách a na Moravě. Pro Moravu byl stanoven počet 5 106 rodin, aby nedocházelo k překročení tohoto limitu, směl se ženit pouze nejstarší syn z každé židovské rodiny. Ostatní synové museli zůstat svobodní, nebo odejít ze země a oženit se v cizině. V případě, že prvorozený syn zemřel dříve než jeho otec, přechází familiantské číslo na mladšího syna. Familianty se zpravidla stávali nejbohatší a nejvlivnější Židé v ghettu. Na vrcholu zpravidla stáli familianti a jejich prvorození synové, následovaní menší skupinou tzv. „přespočetných“. Tito požívali speciálního povolení k sňatku, nesměli ho však převést na své potomky.¹⁶ Druhorozeným synům bylo zakázáno ženit se, ale přesto si mohli zažádat o familiantské číslo, pokud bylo k dispozici. Nemanželské děti v dospělosti samy nesměly uzavřít řádný sňatek, založit rodinu, dědit majetek atd. V matričních zápisech tovačovské obce můžeme místy narazit na zápisy, na základě kterých by se mohla rekonstruovat jména familiantů. U těchto zápisů se většinou uvádí „festgesetzte Familiant“ nebo jen „Familiant“. Familiantské číslo se v těchto

¹⁵ Hailperlin, Israel (ed.) Takkanot Medinat Mehrin etc. p. 1 [no. 1] and p. 5 [no.12].

¹⁶ Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, s.34

případech neuvádí. Nejvíce zápisů se datuje rokem 1848. Počet povolených rodin činil v 18. st. pro Tovačov 25 rodin.¹⁷

Židé, kteří neměli nárok na „famiantské číslo“, byli odsouzeni buď k odchodu ze země, nebo k celibátu. S volbou celibátu se nesetkáváme často, neboť tradiční zvyklostí a náboženským příkazem Židů bylo, mít početné rodiny. Mnoho Židů se snažilo obejít tato nařízení uzavíráním tzv. „atického manželství“, které bylo uznáno židovským právem, ale nebylo tolerováno vládními autoritami.¹⁸ Zápisy v matrikách narozených, vedené v letech 1784 – 1848 dokládají, že k uzavírání „atického manželství“ docházelo i v tovačovské komunitě. Potomci vzeší z tohoto manželství byli považováni za nemanželské a v matrikách byli označeni jako „unehelich“.

Židé bez famiantského práva často využívali příležitosti, oženit se v cizí zemi. Maďarsko bylo pro moravské Židy jedinou sousední zemí, ve které nebyli omezováni na základě famiantského zákona. Tito Židé mohli získat povolení k sňatku na základě souhlasu majitele panství.¹⁹ Potom, co rodiny Dietrichstejnů, Kauniců a Liechtensteinů přesídlily Židy ze svých přeplněných moravských panství na méně osídlená maďarská panství, začínají moravské židovské komunity zakládat obdobné komunity i v Horním Maďarsku, jako například Nové Mesto nad Váhom nebo Trenčín. Tyto komunity byly založeny po roce 1680 židovskými rodinami z Uherského Brodu.²⁰ Tovačovské matriky dokládají existenci židovských rodin, jež mají příslušnost do maďarského města, ale narodily se v místní tovačovské obci, např. rodina Weinwurmů z Bur St. Miklos nebo rodina Backů z Waag-Neustadt. Je tedy zřejmé, že emigranti nadále udržovali vztahy se svojí rodnou komunitou. Mnoho emigrantů udržovalo nadále

¹⁷ Scari, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen . Brünn, 1835, S.6.

¹⁸ Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, s.35

¹⁹ Miller, Michael L.: Tamtéž, s.38

²⁰ Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, s.40

náboženské i obchodní styky se svoji rodinou na Moravě. Často také finančně přispívali svoji dřívější komunitě.²¹

Druhé opatření z téhož roku nařizovalo soustředit Židy, v místě jejich bydliště, do uzavřených čtvrtí, které byly v předepsané vzdálenosti od kostelů a míst konání náboženských slavností. Akce byla označována jako separace – translokace – permutace Židů a trvala do roku 1730, aniž by dosáhla zamýšleného cíle. Produktem celé akce se stalo na padesát plánů asi čtyřiceti moravských měst, které zachycují rozmístění židovských domů. Dochovaly se i plány pro přerovský okres. Mezi dochovanými plány bohužel chybí plán města Tovačov, přestože se o této lokalitě objevují zmínky v materiálech Moravského archivu v Brně.²² Pomineme-li počty osedlých, lze z archivního materiálu rozpoznat, které rodiny se v Tovačově objevují mezi prvními. Soupis Židu, datovaný 12. červnem 1782 uvádí celkem 20 příjmení, s uvedením jména hlavy rodiny, familiantským číslem a domovním číslem.²³ Na rozdíl od křesťanů v našich zemích, Židé nepoužívali příjmení až do roku 1787, je tedy obtížné ze soupisu z roku 1782 určit příjmení. Pouze v pěti případech jsme schopni s jistotou uvést konkrétní příjmení, a to: Podansky, Donat, Ettinger, Kohutek a Frishl. Tato příjmení figurovala i v matrikách, jež byly předmětem bližšího studia. Teprve dvorní dekret císaře Josefa II. z roku 1787 nařizoval Židům přijetí a užívání stálého a vrchnostenským úřadem zaregistrovaného jména a příjmení v německé pravopisné podobě. Identifikaci osob umožňuje seznam jmen a příjmení přijatých, dle patentu ze dne 27. srpna 1787, dochovaný v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.^{24/25} Vrátime-li se k výše zmiňovanému soupisu Židů z roku 1782 a vezmeme-li v úvahu seznam židovských jmen a příjmení, lze nyní snáze identifikovat

²¹ Tamtéž, s.41

²² Lapáček, Jiří: Pokusy o separaci, translokaci a permutaci Židů na přerovsku v letech 1726-1730. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v říjnu 1994 v Kroměříži. Kroměříž, 1995, s.23-29

²³ ZA Opava (pobočka Olomouc), Vs Tovačov, inv.č.16

²⁴ ZA Opava (pobočka Olomouc), Vs Tovačov, inv.č.16

²⁵ Seznam s určitými pravopisnými korekcemi otiskl Marada, Miroslav: Antroponymický obraz tovačovské židovské obce konce 18. a 1. poloviny 19. století. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov 2005, Přerov, 2005, s. 35-44

obyvatele, např. Moyses Herschl po roce 1787 přijal jméno Moises Antel. K pěti výše uvedeným příjmením můžeme doplnit další: Mältzer, Antel, Lewetschek, Löw, Grünbaum a Kulman. Ponecháme-li stranou osoby, jež byly pohřbeny ještě před rokem 1787, zjistíme, že celkový počet příjmení, figurujících v katalogu, se zastavil na čísle 75. Studium matrik, pro tento případ především studium matriky oddací, neboť jako jediná se datuje rokem 1784, ukázalo, že i po dekretu Josefa II. se příjmení do matrik nezapisovala a hlavy rodin jsou i nadále zapisovány pouze prvním jménem. Z nejstarší dochované matriky tak nelze rozpoznat, ke které rodině kdo patřil, čímž bylo ztíženo genealogické bádání.

Reformy Josefa II. zapříčinily rychlou integraci Židů do německého kulturního společenství. Toleranční patent z roku 1782 Židům otevřel nová řemeslná a obchodní odvětví, stejně tak jim dovoľoval pronájem zemědělské půdy.²⁶ Edikt se dotýkal i kulturní a vzdělávací oblasti židovského života. Nyní bylo židovským komunitám dovoleno vytvořit německo-židovské školy. Takovéto školy byly financovány židovskými komunitami a studenti zde byli vyučováni matematice, zeměpisu, německému jazyku a etice. Komunity, které si nemohly dovolit financovat vlastní školy, posílaly své děti do místních křesťanských škol. Navíc bylo Židům umožněno studium na školách s vyšším vzděláním.²⁷ Josef II. prosazoval na židovských školách německý jazyk zvláště proto, že chtěl tento jazyk zavést jako administrativní jazyk monarchie. Podmínkou k výkonu mnohých povolání se stala právě němčina, stejně tak účetní knihy nesměly být vedeny v hebrejštině či jidiš.²⁸

Tradiční židovské vzdělání se původně soustředilo v chederech a ješivách, kde se kladl důraz na znalost Tóry, Talmudu, znalost náboženských textů a vyučovacím jazykem bylo jidiš. Oproti tomuto tradičnímu modelu se vyčlenila skupina mladých židovských učenců, kteří propagovali naopak školy sekulárního typu s důrazem na přírodní a humanitární předměty. Stoupenci tohoto směru

²⁶ Miller, Michael L.: *Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. New York : Columbia University, 2004, s.49

²⁷ Tamtéž, s.50

²⁸ Čapková, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*. Paseka Praha-Litomyšl, 2005, s.54

židovského osvícenství, *haskaly*, z velké části vítali reformy Josefa II. Vyučovacím jazykem měla být němčina a ne jidiš, kterým *maskilim* pohrdali. I přes počáteční odpor se myšlenky *haskaly*, jež byly spojené i s úpravami židovské bohoslužby, ujaly rychle.²⁹

V roce 1790 byl do funkce moravského zemského rabína zvolen Mordechai Benet, který se po celou dobu snažil bránit tradiční židovské předpisy a víru proti rodícímu se reformnímu hnutí v Německu. Zároveň zůstával zcela otevřen německému jazyku a sekulárnímu studiu, ale pouze pokud nijak neovlivňovaly tradiční židovské zvyky.³⁰ Po smrti Beneta v roce 1830 byl do uvolněné funkce zvolen Nehemias Trebitsch, nedosahoval ale kvalit svého předchůdce. Na základě vlastní zkušenosti se snažil zabránit tomu, aby si některé komunity volily reformně smýšlející rabíny. Moravskoslezské gubernium roku 1833 Trebitschovi výnosem přiznalo právo, na jehož základě mohl zemský rabín navrhnout při volbě rabínů v židovských komunitách všechny kandidáty nebo dokonce svého kandidáta na pozici rabína dosadit, pokud příslušná komunita jeho kandidátku nerespektovala.³¹ Některé komunity však tento výnos ignorovaly a volily si nového rabína bez Trebitschova vědomí. Trebitsch se snažil komunity přimět k tomu, aby přijaly jeho kandidáty. Nově zvolení rabíni Abraham Neuda a Hirsch Fassel ovšem přešli do protiútoků a obvinili zemského rabína ze svévolného udělování certifikátů a diskriminace kandidátů preferujících němčinu, což bylo v rozporu s říšským nařízením z roku 1820, které zemskému rabínovi nařizovalo šíření němčiny mezi Židy. Moravské gubernium je vzalo v potaz a roku 1838 vydalo nové nařízení. Trebitsch tak přišel o právo navrhnout kandidáty.³² Je tedy patrné, že od roku 1830 se stále více prosazovala němčina na úkor tradičnímu jidiš. Tento jev je nutné dávat do souvislosti s rodícím se reformním hnutím.

²⁹ Čapková, Kateřina: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách. Paseka Praha-Litomyšl, 2005, s.54-55

³⁰ pro srovnání Visi, Tamas: A Moravian Defence of Orthodoxy: Mordechai Benet and the Rabinnis Literary System. In: Jewish Culture and History 11, 2010, in print.

³¹ Miller, Michael L.: Crisis of rabbinical authority : Nehemias Trebitsch as moravian Chief Rabbi, 1832–1842. In *Judaica Bohemiae*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008., Sv. XLIII, s. 66-70

³² Miller, Michael L.: Crisis of rabbinical authority : Nehemias Trebitsch as moravian Chief Rabbi, 1832–1842. In *Judaica Bohemiae*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008., Sv. XLIII, s. 72-81

Uvolnění ve všech oblastech života přinesl až revoluční rok 1848 – 1849. V této době stál v čele zemského rabinátu Samson Rafael Hirsch. Během revoluce se zasazoval za politickou rovnost židovských občanů. Po vypuknutí revoluce v březnu 1848 vyzval křesťany, aby zrovnoprávnili Židy, a Židy nabádal ke klidu a trpělivosti. Dubnovou ústavou bylo Židům přiznáno jen volební právo, což podnítilo další Hirschovu aktivitu. Svolal zástupce moravských židovských komunit, kteří utvořili Výbor pro moravské židovstvo, jež ve své petici zemskému sněmu vyjádřilo nesouhlas s novou ústavou.³³ Oktrojovanou ústavou ze dne 4. března 1849 byla všem občanům zaručena rovnost před zákonem a svoboda vyznání. Počínaje rokem 1848 nesou tovačovské matriky označení a razítka odkazující na „Israelitische Cultusgemeinde Tobitschau“. Právní emancipace byla završena prosincovou ústavou z roku 1867, která zaváděla princip omezené parlamentní demokracie a zaručovala rovnoprávnost všech náboženských a národnostních skupin.

Byla zrušena všechna dosavadní omezení a Židé se začali stěhovat z ghett do velkých měst, kde se naskytly větší možnosti uplatnění. V souvislosti s migrací do velkých měst dochází v Tovačově ke stagnaci obyvatelstva. V roce 1851 bylo zjištěno ještě 194 obyvatel města z celkem 1 697, v dalších letech můžeme sledovat už jen pokles počtu, který se v roce 1930 zastavil na počtu 56 židovských obyvatel z 2 838 obyvatel města.³⁴ Za více jak 20 let od vydání liberální ústavy, v roce 1891, byla ŽNO v Tovačově zrušena a připojena k větší ŽNO v Kojetíně, což vyvolalo protesty příslušníků komunity.³⁵

Za Rakousko-Uherska rozhodoval obcovací jazyk, to jest jazyk, kterým osoba komunikovala na veřejnosti. Židé často ale vnímali jazyk jako prostředek ke komunikaci, ne jako příslušnost s etnickou identitou, a proto v dokumentech uváděli název „böhmisch“. Od osmdesátých let 19. století, kdy se stále více vyostřoval rozdíl mezi českým a německým etnikem, které bylo definováno na základě mateřského jazyka, se kladl velký důraz na to, jakou obcovací řeč osoba

³³ Miller, Michael L.: *Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. New York : Columbia University, 2004, s.201-216.

³⁴ Fišer, Zdeněk.: *Tovačov a Židé*. VVM,48,1996,č.4,s.412-413

³⁵ SoA Přerov, AMT inv.č.342 k.č.261

udá.³⁶ Stát mimo jeden z táborů bylo skoro nemožné a Židé se tak rozdělili mezi dvě myšlenková hnutí. Příznivci asimilace, kteří upřednostňovali sblížení se s německou či českou kulturou. Naproti tomu sionisté zdůrazňovali národní a kulturní svébytnost Židů. Stále více se v českožidovském hnutí prosazovaly osoby, které propagovaly úplné splynutí židovského obyvatelstva s českým národem. Jedním z prostředků jak tohoto docílit, byla i konverze.

V důsledku postupné emancipace po roce 1848 také dochází k velkému pohybu židovského obyvatelstva. Židé se stěhují především do průmyslových center, což vede k zániku malých náboženských obcí na venkově. Teprve s postupnou emancipací, v první polovině 19. století, se z moravského židovstva začala vydělovat skupina podnikatelů v průmyslové oblasti, kteří se plně podílí na industrializaci v českých zemích. Rozmach nacionalismu vedl také k antisemitismu, který byl motivován právě myšlenkou národa a národního boje. Židovský národ se tak stává konkurentem ostatním národům. Antisemitismus se projevoval v útocích na úspěšné židovské podnikatele, kteří stáli u zrodu mnoha významných továren nebo na konvertity, zároveň však byly verbální útoky na Židy prostředkem politického boje.³⁷ Zde bych chtěla uvést příklad olomouckého arcibiskupa Teodora Kohna. Z otcovy strany měl židovské předky, nelze přesně posoudit, zda se důvodem ke konverzi staly familiantské zákony. Zvolení Kohna do funkce arcibiskupa se ve Vídni nesetkalo s kladným ohlasem, častěji se na jeho adresu ozývaly kritické hlasy, které byly šířeny tiskem. Ani v náznaku se však neobjevily narážky na arcibiskupovy židovské předky. Autorem nejostřejší kritiky byl kněz, který na arcibiskupa opakovaně útočil v olomouckém deníku Pozor pod pseudonymem Rectus. Poté, co byl z autorství nespravedlivě obviněn farář z Velkých Kunčic, byl proti arcibiskupovi svolán tábor lidu do Kroměříže. O těchto událostech byl vídeňskou nunciaturou informován Svatý stolec a arcibiskup

³⁶ Čapková, Kateřina: Češi, Židé, Němci? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha, 2005, s.47-48

³⁷ Kuděla, Jiří: Poznámky k dějinám židů v habsburské monarchii v 16. - 19. století. In Folia Historica Bohemica 16, Praha: Historický ústav, 1993, s.16-18

Kohn byl v prosinci 1903 pozván do Říma, kde papež Kohna vyzval k dobrovolné rezignaci.³⁸

I po zrovnoprávnění židovského obyvatelstva prosincovou ústavou z roku 1867 zůstala v 27 moravských městech správa v rukou židovské administrativy a to až do konce 1. světové války. Každý kdo se přestěhoval na území bývalého ghetta, spadal pod židovskou městskou radu a musel se podřídit jejímu chodu. V rámci samostatné komunální samosprávy tak židovská rada rozhodovala i o nežidovském obyvatelstvu.³⁹ Existence židovské samosprávy mohla přispět k utužení židovského nacionalismu, protože si byli vědomi své odlišnosti od Němců i od Čechů.⁴⁰

Kontakty židovských studentů z Moravy s Vídní zapříčinily, že se na Moravě sionistické myšlenky šířily mnohem rychleji než v Čechách.

Počátky sionistického hnutí na Moravě se dávají do souvislosti s Ottou Abelesem a Bertholdem Feiwalem, kteří v roce 1894 založili v Brně spolek Veritas. O tom, že se sionistické myšlenky dostaly i mezi členy židovské obce v Tovačově, svědčí články v časopisu Die Welt. Časopisu, který byl vydáván v letech 1897 až 1914 ve Vídni na popud Theodora Herzla, zakladatele sionismu. Programové zaměření časopisu si můžeme přečíst již v prvním čísle týdeníku.⁴¹ Redakce zastává myšlenku vytvoření židovské domoviny pro ty Židy, kteří se nechtějí nebo nemohou asimilovat. Dle slov redaktorů, byl časopis určen pro Židy chudé, slabé, mladé či utlačované a má jim sloužit jako obrana proti nepříteli. Nechtějí oslavovat úspěchy judaismu, ale kriticky přistupovat k dějinám, zkoumat politickou situaci, dějiny a přinášet informace o sionistických hnutích.

První zmínka o sionistickém hnutí v Tovačově se datuje dnem 3. říjen 1898.⁴² Místní stoupenec sionismu, Dr. Ascher Taubeles, ve své 15 minuté řeči o cílech

³⁸ Miller, Michael L.: The Rise and Fall of Archbishop Kohn: Czechs, Germans, and Jews in Turn of the Century Moravia. In: Slavic Review, vol.65, No.3, 2006, pp.446-474.

³⁹ Čapková, Kateřina: Češi, Židé, Němci? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha, 2005, s.178

⁴⁰ Čapková, Kateřina: Češi, Židé, Němci? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha, 2005, s.179

⁴¹ Die Welt, roč.1, 1897, č.1, s.1

⁴² Die Welt, roč.2, 1898, č.40, s.9

sionismu natolik zaujal místní obyvatele, že vytvoření spolku bylo jen otázkou času. Podle další zprávy v časopisu Die Welt, muselo dojít k ustanovení spolku již v dubnu roku 1899, neboť se zde nachází zmínka o uvedení členů do hlavních funkcí spolku, a to v následujících funkcích: Dr. Ascher Taubeles jako předseda spolku, veterinář Feuereisen ve funkci zástupce předsedy, druhým zástupcem předsedy byl jmenován správce J. Wiesner, ve funkci pokladních byly ustanoveni Simon Mandler a Leopold Weinberger, funkce zapisovatelů připadla Richardu Toffovi a Ignaci Kauderovi, toho času řediteli školy.⁴³ Posledním jmenovaným byl kantor Isak Weiss ve funkci zapisovatele v hebrejštině. Tři výše jmenovaní, Ascher Taubeles, Leopold Weinberger a Richard Toff jsou pohřbeni na židovském hřbitově v Tovačově.

Název, nově ustanoveného spolku, „Sion“ se ovšem zmiňuje až v poslední zprávě z téhož roku 1899, která informuje o přednáškové činnosti prezidenta spolku Dr. Aschera Taubelese.⁴⁴ Podle těchto krátkých zpráv je zřejmé, že programová náplň spolku spočívala v osvětové činnosti, kulturním a vzdělávacím programu s cílem utvrdit posluchače v sionistickém přesvědčení. Přednáškovými řadami o dějinách se snažili veřejnosti zprostředkovat informace o dějinách židovského národa. Spolek musel v Tovačově i blízkém okolí vzbuzovat velký zájem, neboť v každém z článků se píše, jak o velkém počtu posluchačů, tak o bouřlivém nadšení z přednášek.

Zdali spolek pokračoval ve své činnosti, nevíme, více se o něm v časopise Die Welt nepíše a archivní materiály taktéž neposkytují informace o činnosti spolku.

Německá okupace v letech 1938 – 1945, v případě českého pohraničí a v letech 1939 – 1945 v případě území, ze kterého byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava, zásadně ovlivnila charakter veřejné správy, i správy židovských náboženských obcí.⁴⁵ V odtrženém českém pohraničí byl demokratický systém správy nahrazen říšskoněmeckým systémem, který vycházel z vůdcovského principu, zároveň byla zrušena možnost volitelnosti orgánů územní samosprávy.

⁴³ Die Welt, roč.3, 1899, č.19, s.12

⁴⁴ Die Welt, roč.3, 1899, č.52, s.11

⁴⁵ Hledíková, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost. Praha, 2005.

Okrajová území jihočeska, jihomoravska a Hlučínsko byla připojena k sousedním celkům, neboli župám, a ze zbytku byla vytvořena říšská župa sudetská. Nyní se celé území pohraničí dělilo na venkovské nebo městské okresy, přičemž ve venkovských okresech byly zřízeny úřady Landrátů, které navazovaly na okresní úřady. Městský okres byl zastoupen vrchním starostou a plnil funkci samosprávné korporace. Stálými zástupci starostů byli tzv. přidělenci, kteří působili ve svých oborech. Kontakt obecní správy s místním obyvatelstvem zajišťovali obecní radové.⁴⁶ Kromě radů, zajišťovali poradní činnost pro starostu a přidělence tzv. poradci. O zajištění souladu mezi obecní správou a nacistickou stranou pečoval zmocněnec NSDAP, který měl podstatný vliv na rozhodovací proces v obci. Úřady vládních prezidentů v Ústí nad Labem, Karlových Varech a Opavě představovali druhou instanci politické správy. Přestože se jednalo o čistě státní úřady, byl jim svěřen i dohled nad venkovskými a městskými okresy. Nadřízenou instancí byl úřad říšského místodržitele v Liberci, zároveň vykonával funkci župního vedoucího NSDAP a byly mu svěřeny i další funkce s působností na celou župu.

Výnos Adolfa Hitlera o zřízení Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939 stanovil, že Protektorát je autonomní a spravuje se sám ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami říše.⁴⁷ Předurčil, že veškeré české správní orgány budou v podřízeném postavení vůči okupačním orgánům. Pro Protektorát se stala typická dvojkolejnost správy. Na jedné straně zde byl úřad státního prezidenta, jakožto hlava autonomní správy a na straně druhé stál říšský protektor, zmocněnec a zástupce říšské vlády. Měl potvrzovat členy protektorátní vlády a mohl proti usnesení vlády vznést námitku. Nedlouho po vyhlášení Protektorátu došlo v Brně, Olomouci a Místku k sesazení starostů a nahrazení jejich míst německými komisaři. Současně byli bez provedených voleb povoláni do obecních zastupitelstev místní němečtí občané s říšským občanstvím. Nařízením ze dne 26. listopadu 1942 byla ve všech větších městech zrušena zastupitelstva a odvoláni starostové. Obnova zastupitelstev nebyla cílem okupační

⁴⁶ Pachta, Vít: Historie veřejné správy. Jak to bylo s územní, městskou a obecní správou na území ČR ve staletích. Rámcové schéma přednášek pro studenty VOŠ. Olomouc, 2003, s. 56.

⁴⁷ Pachta, Vít: Historie veřejné správy. Jak to bylo s územní, městskou a obecní správou na území ČR ve staletích. Rámcové schéma přednášek pro studenty VOŠ. Olomouc, 2003, s. 56.

vlády a do funkcí starostů byli jmenováni němečtí úředníci. Úředním jazykem se stala němčina. Objevuje se taktéž snaha připojovat malé obce k velkým, jejichž správa by byla řízena německými činiteli.⁴⁸

Hlavním cílem německé správy byla likvidace českého státu, národa a osídlení území německým obyvatelstvem. Tato koncepce také ovlivnila židovskou politiku okupační moci. Ve svých výnosech Hitler stanovil, že Německo nemá zájem na rasové péči k ochraně českého národa. Bylo pro něj ale klíčové, aby Židé negativně neovlivňovali vztah Protektorátu k Německu.⁴⁹ Protektorátní vláda již 17. března 1939 přijala soubor protižidovských opatření. Na základě dochovaných vyhlášek můžeme rekonstruovat, do jaké míry byla židovská obec v Tovačově postížena protižidovskými opatřeními.

Dle nařízení okresního hejtmana ze dne 10.1.1940, se měli všichni Židé, žijící v politickém okrese Přerov, hlásit u příslušných městských či obecních úřadů. Úředníci měli obratem nadřízenou instituci informovat, kteří Židé se přistěhovali, zda jsou hlášeni a každého 15. a 30. dne v měsíci měli povinnost hlásit, kdo nový se přistěhoval nebo vystěhoval. Díky úřednické agendě dnes máme pro Tovačov k dispozici seznam obyvatel z let 1940-1942, čítající 55 osob.⁵⁰ Mezi první dochované nařízení patří vyhláška ze dne 7.2.1940, podle které museli všichni Židé v politickém okrese Přerov ohlásit své podniky, živnosti, zemědělské majetky, akcie, práva podílnická a podíly na pozemcích a podnicích.⁵¹ Stejnou povinnost měly i nežidovské osoby, které měly v držení majetek patřící Židům. Všechny židovské podniky dostaly komisaře, v Tovačově to byl Gutmannův velkostatek. Městská rada v Tovačově již v dubnu téhož roku podnikla potřebné kroky, zdali by bylo možné získat do vlastnictví židovské podniky, na které se vztahoval výnos o arizaci narijských podniků. Jmenovitě šlo o podnik Viléma Gutmanna, Gabriela Storcha a majetek ŽNO. Žádost odůvodnila tím, že město není podpořeno žádným průmyslovým podnikem, který zde nebyl zřízen pro

⁴⁸Tamtéž, s. 57.

⁴⁹ Kárný, Miroslav; Franková, Anita: Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války. In: Židé – dějiny a kultura. Praha, 1997, s. 61

⁵⁰ SoA Přerov AMT, inv.č.337, k.č.31

⁵¹ Tamtéž

špatné komunikační spojení. Získáním velkostatku Viléma Gutmanna spolu s lesním majetkem by mělo město možnost zvýšit hospodářsko-zemědělskou zdatnost. Výkupem domu Gabriela Storcha, jenž značně vybíhal do silnice, by se silnice mohla rozšířit a zároveň by došlo k většímu rozhledu v tomto úseku.⁵²

Z června téhož roku se ve Státním okresním archivu Přerov dochovala žádost starosty města k majitelům sportovních podniků v Tovačově.⁵³ Podle sdělení Oberlandratu v Olomouci nebylo v Tovačově vůbec splněno nařízení prezidia ministerstva vnitra o povinném označení všech sportovních zařízení, německo - českými nápisy „Juden unzugänglich – Židům nepřístupno“. Starosta proto všem majitelům sportovních podniků nařizuje, aby u všech vchodů a pokladen umístili cedule s těmito nápisy. Na politický okres Přerov se vztahoval i výnos ministerstva financí z července 1940, jenž upravoval výplatu zaopatřovacích platů osobám arijského původu, žijícím v manželství se Židy.⁵⁴ Osobám arijského původu ministerstvo financí povolilo výplatu pouze v případě, že tyto platy nepřesahují měsíčně částku 3000 korun.

Židovská komunita byla omezována i po stránce hospodářské. Stejně jako v jiných městech i zde byly zavedeny nákupní hodiny pro Židy na trzích a v obchodech.

Z korespondence okresního úřadu v Přerově s okresním četnickým velitelstvím se dochoval strojopis, ve kterém si okresní hejtman stěžuje, že od té doby, co byly zavedeny tyto nákupní hodiny, se na trzích prodává velmi málo drůbeže za velkou cenu.⁵⁵ Podezírá Židy a zámožné vrstvy obyvatelstva, že skupují z trhů všechno máslo, vejce, ovoce a drůbež za každou cenu. Aby to ovšem nebylo nápadné, nechávají si toto zboží donášet přímo do domů. Nabádá proto četnické stanice, aby si tento černý obchod pohlídaly a zboží, na které se vážou lístky v rámci řízeného hospodářství, zabavily. Od 1. října 1940 Židé už ani nesměli vybírat obecní dávky z masa a piva, které dosud vybírali na základě povolení ze dne 12.

⁵² Tamtéž

⁵³ SoA Přerov AMT, inv.č.584, k.č.80

⁵⁴ SoA Přerov AMT, inv.č.584, k.č.80

⁵⁵ SoA Přerov AMT, inv.č. 582, k.č.79

srpna 1921.⁵⁶ S omezováním osobní svobody se setkáváme již v listopadu 1940.⁵⁷ Jak bylo ministerstvem vnitra zjištěno, udržují zaměstnanci protektorátní správy stále ještě styky se Židy. Nařídilo tedy, aby všichni zaměstnanci rezortu ministerstva vnitra a také obcí, byli za takové chování stíháni podle příslušných disciplinárních předpisů. Zákaz styku se samozřejmě nevztahoval na členy rodiny. Nařízení za rok 1941 v archivu postrádáme. O to více máme dokumentů za rok 1942. Podle sdělení Oberlandratu v Olomouci ze dne 26.2.1942 se měla synagoga zbourat, poněvadž pro ni nebylo jiného upotřebení. Centrála pro židovské vystěhování, tehdejší vlastník templu, byla proto ochotna pozemek prodat i se synagogou, a to za cenu pozemku, aniž by čítala za budovu.⁵⁸ Konečná částka byla stanovena ve výši 5080 korun. Ve Státním okresním archivu Přerov se dochoval koncept této tržové smlouvy mezi Vystěhovaleckým úřadem a městem Tovačov.⁵⁹ Podle finančního odhadu synagogy, jenž se také v archivu dochoval, byla částka 5080 korun pouhým zlomkem skutečné hodnoty synagogy.⁶⁰ Jen pouhé stavební místo bylo odhadnuto na částku 10 412 korun, při ploše 560.60 m².⁶¹ Zastavená plocha 1635 m³, při ceně 36 korun za 1m³, činila částku 58 860 korun. Zídka, která ohraničovala pozemek, byla odhadnuta na 1184 korun.⁶² V součtu byl celkový odhad stanoven na 70 456 korun. Odhad zároveň poskytuje aktuální popis budovy. Víme, že celková výška templu byla 7,5 metru, zdivo bylo smíšené z cihel a kamene. Klenby, půdní a štítové zdivo bylo jen z cihel. Objekt neměl žádné izolace, čímž všechny zdi provlhly. Klenba nad chrámovou lodí vykazovala značnou trhlinu a bylo poukazováno na její okamžitou opravu. Zídka byla betonová a sahala do výšky 220 cm. Dle jakosti dřeva ve střeše a jakosti cihel činila amortizační srážka 60% z výstavní hodnoty.

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ SoA Přerov, AMT inv.č.337 k.č.31

⁵⁹ SoA Přerov, AMT inv.č.337 k.č.31

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ za 1m² 20 korun

⁶² délka činila 14.80 bm, cena za 1 bm byla 80 korun

Ostatní vyhlášky z roku 1942 omezují osobní svobodu Židů. První, ze dne 19. února 1942, s okamžitou platností zakazuje Židům používat prádelny všeho druhu.⁶³ Těmto podnikům se současně nařídilo, aby na viditelném místě umístily vývěsky, poukazující na vydaný zákaz. Porušení zákazu se trestalo pokutou od 10 do 5000 korun nebo trestem na svobodě v rozmezí od 12 hodin do 14 dnů. Povinnost nosit označení Žid se zmiňuje ve vyhlášce ze dne 17.3.1942 o označování Židů.⁶⁴ Tato povinnost se vztahovala i na Židy slovanské, chorvatské a rumunské státní příslušnosti. Nařízení Okresního úřadu v Přerově ze dne 6.11.1942 zakazuje prodej čepic se štítkem pro židovské muže.⁶⁵ Co příslušnou instanci k takovému nařízení nevíme, protože chybí odůvodnění.

Více nařízení a vyhlášek se nedochovalo. Dne 26.6.1942 v 11 hodin a 55 minut bylo všech 48 tovačovských Židů deportováno do Terezína, transportem Aaf ze sběrné stanice v Olomouci a odtud do vyhlazovacích.⁶⁶ Starší 50 let byli převezeni v roce 1942 na východ, ostatní do Osvětimi, v rozmezí let 1943-1944. Z celkového počtu 48 deportovaných přežily pouze dvě ženy, Hilda Benediktová a Gerta Fleischmannová, ani jedna se už do Tovačova nevrátila a po válce se v Tovačově židovská obec již neobnovila.

1.4. Organizace židovské náboženské obce

V průběhu 16. století se na Moravě vytvořila zemská organizace židovských obcí, moravská zemská rada. Oproti obcím v Čechách, byly ty moravské více samostatné. Z tohoto důvodu si nevytvořily jedno stále organizační a administrativní centrum.⁶⁷ Své zástupce raději vysílali na celozemská shromáždění, jež se konala na různých místech. V polovině 16. století byly shromážděny a rozšířeny statuty zemské obce (thekanoth), které upravovaly vzdělání a podporu studentů a rabínů, podporu poutníků do Palestiny, volbu

⁶³ SoA Přerov , AMT inv.č.337 k.č.31

⁶⁴ Tamtéž

⁶⁵ Tamtéž

⁶⁶ Seznam deportovaných lze nalézt v publikaci Klenovský, Jaroslav: Památky židovské obce tovačovské. Olomouc, 1996, s.6-7.

⁶⁷ Šedinová, Jiřina: Židé v Čechách a na Moravě. In:Židé, Dějiny a kultura. Praha, 1997, s.42

představitelů zemské židovské obce a jejich pravomoci. Uznání se radě dostalo roku 1650 a o sto let později, roku 1754, byla uznána jako státem schválený Policejní řád moravského zemského židovstva.⁶⁸ Zemská rada se skládala z volených zástupců moravských komunit a zasedala jednou za tři roky. Na těchto zasedáních se projednávaly záležitosti týkající se finančních, administrativních, náboženských a vzdělávacích otázek moravského židovstva. Na prvním zasedání v Mikulově, roku 1650, delegáti navrhli Shay Takkanot. Tato statuta byla založena na dřívějších ustanoveních z dob před Třicetiletou válkou.

Základem organizační struktury byly židovské obce (kehillot), které byly seskupeny do tří administrativních oblastí (galilot) – horní galil ha-elyon, střední galil ha-emsai a dolní galil ha-tahton. Tovačovská komunita hraničně spadala do horní oblasti, území galil ha – elyon. Každý z nich spadal pod dva hlavní správce oblastí (rashei ha-galilot).⁶⁹ Občas se mohly hranice těchto oblastí změnit, ale hlavní centra těchto provincií zůstala, od poloviny 17. století, většinou nezměněna.⁷⁰ Těchto šest hlavních správců bylo oprávněno prosadit si ustanovení pokutou a v některých případech i exkomunikací. Takovéto záležitosti se řešily na malém zasedání (vaad katan) konaném dvakrát do roka. Za účasti rabína byli také oprávněni soudně rozhodovat v případech zahrnujících dva nebo více Židů, či židovských komunit, uvnitř obvodu. Pokud se sešlo více jak čtyři hlavní správci, fungovali jako hlavy země (rashei ha-medinah) a představovali plnou radu (vaad shalem).⁷¹ Kromě výše uvedených existovalo mnoho jiných židovských služebníků. Tito zahrnují výběrčí daní, přímluvce a zapisovatele.

V období let 1848-1918 bylo v zákoníku říšském a moravském zemském vydáno na 90 právních norem, které v průběhu let ovlivnily život moravských

⁶⁸ Tamtéž, s.42

⁶⁹ Miller, Michael L.: *Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. New York : Columbia University, 2004, s.13.

⁷⁰ Generální nařízení Marie Terezie z roku 1754 uvádí 6 obvodů a rozděluje každou provincii do dvou.

⁷¹ Miller, Michael L.: *Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry*. New York : Columbia University, 2004 ,s.13-14.

Židů.⁷² Mezi ně patří i nařízení zasahující do správy židovských obcí. Na Moravě bylo v této době 51 obcí, nařízením z roku 1849, bylo všech 51 obcí prohlášeno za náboženské obce. Počínaje rokem 1848 nesou tovačovské matriky označení a razítka odkazující na „Israelitische Cultusgemeinde Tobitschau“. Jak již víme, po roce 1848 byla postupně rušena dosavadní omezení a Židé se začali stěhovat z ghett do velkých měst, kde se naskytly větší možnosti uplatnění. Migrace tak zapříčinila stagnaci obyvatelstva. V souvislosti s migrací muselo dojít i k přeformování obvodů. Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování, číslo 45 z roku 1891 zaniklo 12 obcí a území Moravy bylo rozděleno do 50 nových obvodů.⁷³ Z důvodu vysoké migrace obyvatel byla ŽNO v Tovačově zrušena a připojena k větší ŽNO v Kojetíně. Takovéto změny ve struktuře nutně vyžadovaly úpravu obecních záležitostí. Pro Kojetín, tedy pro přetvořenou náboženskou obec, měly být vykonány nové volby představenstva a výboru.

Poměry uvnitř kehily upravoval zákon Františka Josefa I. ze dne 21. března 1890. V 36 paragrafech nařizoval do tří let ustanovit nové obvody náboženských obcí.⁷⁴ Podmínkou k ustanovení obce se stala schopnost kehily finančně se o sebe postarat do budoucna. Takto vzniklou obec reprezentovalo představenstvo. Pro každou nově vzniklou obec musel být ustanoven rabín, který sídlil v obvodu obce. Nebylo zvykem, aby se rabín staral o více jak dvě obce. Říšský zákon číslo 96 z roku 1897 upravoval vztah státní správy duchovní k židovské společnosti. V některých záležitostech tak byla židovská správa podřízena státní instanci. Zemský politický úřad měl privilegium rozhodovat o jmění zrušených obcí, schvaloval stanovy náboženských obcí, směl rozpustit zastupitelstvo obce. O zakládání nových obcí pak rozhodovalo ministerstvo věcí duchovních a vyučování.

Jména tovačovských rabínů lze rekonstruovat na základě zápisů z knihy Pinax, z let 1645 – 1695, zápisní knihy almužnické pokladny, z knih bratrstva, úmrtních

⁷² Svěrák, Vlastimil: Moravští židé ve světle zákonů v letech 1848-1918. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s.31

⁷³ Svěrák, Vlastimil: Moravští židé ve světle zákonů v letech 1848-1918. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s.33

⁷⁴ Svěrák, Vlastimil: Moravští židé ve světle zákonů v letech 1848-1918. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s.33.

protokolů a matričních zápisů.⁷⁵ Přestože se Hugo Gold ve své práci nezmiňuje o splynutí ŽNO Tovačov s kojetínskou obcí, je více jak jisté, že pod působnost kojetínských rabínů spadal po roce 1891 i Tovačov.⁷⁶ Posledním pramenem, který poskytuje informace o rabínech je samotný epigrafický materiál. Na základě matričních zápisů můžeme také částečně rekonstruovat jména a funkce ostatních služebníků obce. V příloze přikládám archontologický seznam s uvedením rabínů a představitelů obce, šamesů, kantorů, mohelů a šochetů. Tyto údaje byly získány z výše uvedených zdrojů.

⁷⁵ Flesch, Heinrich: Aus dem Pinax von Tobitschau. Jahrbuch der Gesellschaft der Juden in der Cechoslovakischen Republik, 1931, S.257-273.

⁷⁶ Gold, Hugo: Geschichte der Juden in Kojetein. In: Gold, Hugo (Hsg.): Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929, s.279-287.

2. Charakteristika primárních zdrojů: archivní materiál

Matriky židovských náboženských obcí v českých zemích mají velký význam pro genealogické výzkumy a mnohdy jsou jediným dokladem existence židovského obyvatelstva. V současné době jsou matriky uloženy v Národním archivu v Praze, ve fondu číslo 167. Fond zpracoval a uspořádal v roce 1987 kolektiv pracovníků I. oddělení SÚA. Inventář k fondu sestavila PhDr. Lenka Matušíková.⁷⁷ Dle záznamu obsahuje fond na 2977 inventárních jednotek, z toho 2955 knih, 127 kartonů spisů a 24 krabic kartotékových abecedních seznamů. Cílem této kapitoly je poskytnout přehled o vývoji židovských matrik v českých zemích.

V období, které předcházelo zavedení židovských matrik, se v mnohých křesťanských matrikách setkáváme, na zadních stranách, s oddíly věnovanými zápisům o židovském obyvatelstvu. Snaha evidovat židovské obyvatelstvo se poprvé v českých zemích objevuje v 30. letech 18. století. V tomto období nelze ještě hovořit o matrikách v plném slova smyslu, zpočátku se jednalo o sňatkové předpisy, které byly vedeny spíše za účelem omezení počtu židovských rodin. Nařízením z 31. května 1734 byli snoubenci povinni výpisem, z knih obřízek (Beschneidsbücher) a knih narozených (Geburtsbücher), prokázat svůj věk. Nejnižší možná věková hranice snoubenců byla stanovena na 18 let pro ženicha a 15 let pro nevěstu. V praxi ale nebyly tyto knihy vedeny řádně a na žádost apelačního soudu vydala správní instituce, české gubernium, 27. ledna 1766 závazné nařízení pro všechny kraje, ve kterém prikazovala židovským obcím vést zmiňované knihy obřízek a ukládat je na bezpečném místě v synagogách.⁷⁸ Při studiu židovských matrik pro Tovačov jsem se nesečkala s žádným pochybením ze strany zapisovatele. Guberniální nařízení z roku 1766 se týkala pouze evidence chlapců. Židovské dívky směly být zapisovány do knih narozených, vedených u všech židovských škol, až guberniálním nařízením ze dne 8. října 1783. Povinnost takto zapisovat nyní přecházela na kantory. Židé, žijící na venkově, kteří byli

⁷⁷ Matušíková, Lenka : Židovské matriky HBMA : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999.

⁷⁸ Jaksch, P.K.: Gesetzlexikon in Geistlichen, Religions, und Toleranzfache wie auch in Gütet, Stiftungs, Studien und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800, Prag 1828, IV, s.119

mimo dosah škol, a tudíž se nemohli zúčastnit obřadu, při kterém se dívkám přiděluje jméno, měli povinnost nahlásit datum a místo narození svých dcer příslušným hospodářským úřadům. Skutečný zlom ve vedení matrik nastal v době josefínských reforem. Až za vlády Josefa II. byly zřízeny matriky za účelem evidence židovského obyvatelstva. Patent ze dne 20. února 1784 ukládal židovským matrikářům přesné instrukce, jak postupovat v zápisech do matrik narozených, oddacích a zemřelých. Aby byla zajištěna jednotnost ve vedení matrik, měli matrikáři povinnost záznamy vpisovat do předem předtištěných formulářů, které byly stejné i pro křesťanské matriky. S ohledem na židovskou tradici připouštěl patent úpravu rubrik. Mohly se tak zaznamenat události, které se od křesťanské víry lišily, a pro které křesťanské formuláře rubriky nepotřebovaly, např. obřizka, přiřazení jména. Matriční zápis nyní přechází z kantora na rabína, případně na rabína z nejbližší židovské obce. Rodiny žijící osamoceně, měli povinnost hlásit narození, sňatky a úmrtí nejbližším rabínům. Matriky židovské náboženské obce v Tovačově dokládají, že až do roku 1885 se o matriky staraly postupně 4 osoby. Philip Grünbaum, představený židovské náboženské obce v letech 1824 – 1826, rabín Michael Löw v letech 1823-1826, rabín Löwy Hahn v letech 1835-1848 a rabín Aron Theumann v letech 1849-1885. Po sloučení místní židovské obce s kojetínskou přešla povinnost evidence na stranu kojetínských představitelů. Dohlížecí instancí měly být vrchnostenské úřady. Jak již bylo zmíněno, některé dekrety a patenty upravující evidenci židovských obyvatel, s sebou přinesly i změny ve struktuře jednotlivých matrik. Zaměřím se na konkrétní židovské matriky pro Tovačov. Nejstarší matrikou se zdá být matrika narozených z roku 1784. Oproti nařízení, vpisovat záznamy do předem předtištěných formulářů, jsou formuláře matrik narozených, až do roku 1846, psány hnědým inkoustem. Rubriky v tomto časovém období zůstaly nezměněny. V následujícím pořadí se zapisovaly tyto údaje : 1.den, 2.měsíc, 3.rok narození, 4.číslo domu, 5.jméno, 6.pohlaví, 7.původ (manželský/nemanželský), 8.rodíče, 9.kmotr (jméno a jeho stav). V případě nemanželského dítěte se uvádí jen jméno matky. Po roce 1846 se rubriky rozrostly o další údaje, nyní se uvádělo : 1.běžné číslo, 2.datum a číslo ohlašovacího lístku, 3.den, měsíc a rok narození, číslo domu, místo a politický okres, 4.děti narozené mrtvé, jejich pohlaví, 5.den, měsíc, rok obřezání nebo udělení jména, číslo domu, místo, 6.jméno dítěte, pohlaví, původ (manželský/nemanželský), 7.jméno, stav, bydliště, příslušnost a narození

otce, jména jeho rodičů, 8.jméno, stav,bydliště, příslušnost a narození matky, jména jejich rodičů, 9.podpisy svědků, jejich bydliště, 10.podpis a bydliště toho, co obřizku provedl, 11.podpis a bydliště porodní báby, 12.poznámka.

O tři roky později, 28. července 1787, Josef II. vydává další patent o vedení matrik a knih obřizek (Beschneidsbücher) pouze v německém jazyce a s německými jmény a příjmeními. Dvorský dekret z 12. listopadu 1787 stanovil 110 mužských a 35 ženských jmen. Neuposlechnutím toho dekretu se rabíni vystavovali pokutě 50 zlatých nebo propuštěním z úřadu. Další zvláštností v tovačovských matrikách narozených, v rozmezí 1784-1846, je, že matrikáři, počínaje rokem 1787, nezapisovali u všech příjmení. Jméno s příjmením bývá nejčastěji uvedeno u kmotrů, v rubrice otec a matka je uvedeno jen jméno. Nejstarší matriky proto neposkytují prostor pro genealogické bádání.

Pro případy kontroly zápisů, měly porodní báby povinnost ohlašovat při narození dítěte, číslo domu, datum, jméno, pohlaví, lože, jméno rodičů a svědků místnímu rychtáři nebo představenému a ti byli povinni nahlásit tyto údaje krajskému úřadu.⁷⁹

Patentem ze dne 3. srpna 1797 přechází vedení židovských matrik znovu na kantory. Tam, kde školy nebyly, evidenci přebraly osoby určené vrchností a osoby vzaté pod přísahu. Kontrolní instancí, nad řádným vedením matrik, se měl nově stát katolický duchovní, jenž měl navíc povinnost vést duplicitní matriky. Tyto zásahy státu do vedení matrik měly přinutit kantory k řádnému vedení své agendy. Patent z roku 1797 byl na dlouhou dobu posledním zásahem státu do vedení matrik.

Guberniální dekret, ze dne 24. dubna 1838, celkem v šesti bodech popisuje správný přístup k evidenci židovského obyvatelstva.⁸⁰ Prvním bodem nařízení vstoupilo v platnost 1. listopadu 1839. Druhý bod stanovuje povinnost krajských úřadů vybrat, po jednání s ostatními úřady v kraji, obvody, do kterých měli být přiděleni matrikáři. Podmínkou bylo, aby matrikář bydlel v místě s největším počtem židovského obyvatelstva a ve středu obvodu. Podle třetího bodu se muselo

⁷⁹ Matušíková,Lenka : Židovské matriky HBMA : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999, s.7

⁸⁰ Matušíková,Lenka : Židovské matriky HBMA : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999, s.7

jednat o důvěryhodné osoby s dokonalou znalostí německého jazyka, které by svůj úřad trvale vykonávaly na jednom místě. Dekret také doporučuje pořadí volby – jako nejvhodnější se zdál být místní rabín, následovaný učitelem. V pořadí byli i církevní správci, školní zpěváci a schopní hospodáři. Zvolení matrikáři se přísahou, u krajských úřadů, zavazovali, že budou do matrik zapisovat všechna narození, sňatky a úmrtí. K těmto zápisům vypracují výtahy a v řádném termínu je odevzdají. Mnohdy ale nebyly tyto výpisy respektovány při zápisech do kontrolních matrik. Kontrolní institucí byl i nadále místní duchovní a dohled nad správným vedením matrik vykonával místní úřad, okresní vikář a krajský úřad. V příloze dekret zahrnuje „Návod k vedení židovských matrik“, který ve 40 paragrafech rozepisuje hlavní body guberniálního nařízení. Převážná část se týkala konkrétních typů matrik, stanovení jejich záznamů a rozsahu jednotlivých rubrik, které měly zpřesnit evidenci. Druhá část se vztahovala na osobu matrikáře, jak má správně postupovat při zápisech a jak nejlépe vykonávat svůj úřad. Záležitosti týkající se hlášení narození, sňatků, úmrtí a hlášení o matričních změnách upravoval guberniální dekret z 21. listopadu 1843. Připomínal, kdo je povinen podat hlášení o výše uvedených zápisech a zdůrazňoval povinnost matrikáře předat oznámení duchovnímu.⁸¹ Krajské úřady byly pověřeny, dle guberniálního nařízení z 27. října 1844, dohledem na to, aby podřízené panství a matrikáři podávali hlášení o narození, sňatku a úmrtí pražských nebo cizích Židů, dočasně žijících na venkově.⁸²

Revoluční rok 1848 s sebou přinesl pro židy uvolnění, jak po stránce společenské, hospodářské a kulturní. Události tohoto roku se promítly i do evidence židovského obyvatelstva. Vystala především otázka, zda je nutný dohled katolického duchovenstva na vedení židovských matrik. S ohledem na rovnoprávnost náboženství se jevílo jako vhodnější, přenést dohled na světské úřady. Očekávala se reorganizace židovské správy a s většími zásahy do evidence matrik bylo lepší počkat. V praxi měly zůstat dosavadní nařízení v platnosti a dohled katolických duchovních měl být prováděn ze státního pověření.

⁸¹ termín pro podání hlášení matrikářů bylo 6 dní, katolickému duchovnímu do 14 dnů.

⁸² Matušíková, Lenka : Židovské matriky HBMA : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999, s.8

Za listiny s plnou průkazní mocí byly prohlášeny židovské matriky i matriční lístky zákonem č. 12 ze dne 10. července 1868 a zároveň tím byla zrušena povinnost, předávat výtahy z matrik ke kontrole duchovním. Stále nebyly vyřešeny otázky týkající se duplikátů matrik.⁸³ Výnosem ministerstva vnitra ze dne 6. prosince 1873 a výnosem českého místodržitelství ze dne 14. prosince 1873 bylo povinností židovských matrikářů vést druhopisy a předkládat je vždy za uplynulý rok okresnímu úřadu.⁸⁴ Okresní úřady musely být ve městech s vlastním statutem obecního úřadu a tyto obecní úřady měly povinnost druhopisy uchovávat. Směly si také kdykoliv originály vyžádat.

Aby byl seznam rubrik kompletní, je potřeba zmínit i matriky oddací a zemřelých. Pro Tovačov se dochovala nejstarší matrika oddací z roku 1848 a její rubriky zůstaly nezměněny po celou dobu. Jedná se o: 1.běžné číslo, 2.datum a číslo úředního povolení k sňatku, 3.jméno a místo narození, zaměstnání, bydliště, číslo domu ženicha, jméno a stav jeho rodičů, stáří rodičů, jeho stav, 4.jméno a místo narození nevěsty, jméno, stav, bydliště jejich rodičů, věk a stav. 5.den, měsíc, rok, místo a okres ohlášek, 6.den, měsíc sňatku a okres, 7.u příbuzných údaje o udělení místodržitelského povolení, 8.jména rabína a svědků, 9.údaje o domovské příslušnosti, 10.poznámka. Jednotné rubriky měly i všechny dochované matriky zemřelých pro Tovačov, jmenovitě šlo o následující údaje : 1.běžné číslo, 2.datum, číslo úředně potvrzeného úmrtního listu a jméno ohledatele, 3.hodina, den, měsíc a rok úmrtí, číslo domu, okres, 4.den, měsíc, rok a místo pohřbu, 5.jméno, zaměstnání, u svobodných osob jména rodičů, manželů, bydliště, číslo domu, okres, 6.pohlaví, 7.věk, 8.stav, 9.příčina úmrtí, 10.poznámka u osob, jež překročily věk 100 let, 11.domovská příslušnost, 12.poznámka.

Nařízení z roku 1873 zůstalo v platnosti až do okupace Československa. Dle nařízení Úřadu říšského protektora z roku 1942, měly být všechny originály židovských matrik z celého Protektorátu předány úřadu „Zentralamt zur

⁸³ Matušíková,Lenka : Židovské matriky HBMA : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999, s.8

⁸⁴ Matušíková,Lenka : Židovské matriky HBMA : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999, s.9

Regulierung der Judenfrage“. Nařízení se týkalo i duplikátů matrik uložených u okresních úřadů. České druhopisy byly převezeny na zámek Český Šternberk a moravské do Českého Šternberka, kde byly rovněž uloženy kontrolní matriky. Na příkaz gestapa byly originály matrik převezeny v dubnu 1945 do papírny Kubík v Praze Bubenci, kde byly zničeny. Podařilo se zachránit druhopisy a některé originály, které byly po válce převezeny do Prahy a předány radě židovských náboženských obcí. Následně byly ministerstvem vnitra prohlášeny za originály. Povinnost vést matriky byla zrušena zákonem ze 7. prosince 1949. Zavedeny byly matriky nové, jednotné pro všechny církve, o které se staral příslušný národní výbor. Do Státního ústředního archivu přešly matriky v roce 1983.

2.1. Obřízka a přiřazení jména

Nejstarší dochovaná tovačovská matrika se datuje rokem 1784. Oproti nařízení, vpisovat záznamy do předem předtištěných formulářů, jsou formuláře matrik narozených, až do roku 1846, psány hnědým inkoustem. Rubriky v tomto časovém období zůstaly nezměněny. V následujícím pořadí se zapisovaly tyto údaje : 1.den, 2.měsíc, 3.rok narození, 4.číslo domu, 5.jméno, 6. pohlaví, 7.původ (manželský/nemanželský), 8.rodice, 9.kmotr (jméno a jeho stav). V případě nemanželského dítěte se uvádí jen jméno matky. Po roce 1846 se rubriky rozrostly o další údaje, nyní se uvádělo : 1.běžné číslo, 2.datum a číslo ohlašovacího lístku, 3.den, měsíc a rok narození, číslo domu, místo a politický okres, 4.děti narozené mrtvé, jejich pohlaví, 5.den, měsíc, rok obřezání nebo udělení jména, číslo domu, místo, 6.jméno dítěte, pohlaví, původ (manželský/nemanželský), 7.jméno, stav, bydliště, příslušnost a narození otce, jména jeho rodičů, 8.jméno, stav,bydliště, příslušnost a narození matky, jména jejich rodičů, 9.podpisy svědků, sandaka nebo šamese, jejich bydliště, 10.podpis a bydliště mohela, 11.podpis a bydliště porodní báby, 12.poznámka.

S ohledem na židovskou tradici připouštěl patent z 20. února 1784 úpravu matričních rubrik. Mohly se tak zaznamenat události, které se od křesťanské víry lišily, a pro které křesťanské formuláře rubriky nepotřebovaly, např. obřízka, přiřazení jména. Bližší studium matrik ukázalo, že se obřízka prováděla obvykle osmý den. Odklad byl možný v případech, kdy lékař uznal, že je chlapec příliš slabý nebo z jiných vážnějších zdravotních důvodů. Jestliže obřízce nebránila žádná překážka, konala se obvykle osmý den, i v případě šabatu nebo jiného

biblického svátku. Mohly vyvstat pochybnosti o tom, zdali je den obřízky skutečně osmý od narození. V takových případech se obřízka provedla o den později a nekonala se o šabatu ani ve svátek. Existují-li pochybnosti o tom, zda se dítě narodilo ještě v pátek nebo už v sobotu, uskuteční se obřízka následující neděli. Pokud na tuto neděli připadá svátek jom tov, bude chlapec obřezán v pondělí, tedy jedenáctý den od narození. Je-li i tento den sváteční, bude chlapec obřezán až den dvanáctý. Polosváteční dny o Pesachu a svátku Sukot obřízku připouštějí.⁸⁵ Ve většině případů se obřízka provedla v tovačovské synagoze. Podmínky v domácnostech nebyly vždy vyhovující, přesto se můžeme setkat i s případy, kdy se místo narození shoduje s místem obřízky, a to především v menších obcích, které neměly synagogy, např. Klopotovice, Troubky, Majetín, kde hrozilo nebezpečí při převozu novorozeného dítěte do větší obce, jež měla vlastní synagogu. Stávalo se tak hlavně u dětí najímatelů anebo vlastníků hospodářských usedlostí, např. Rudolf Pick byl obřezán v Klopotovicích, č.p.12, syn Ignatze Picka, dvorního pachtýře v Klopotovicích, č.p.12.

V období let 1784 – 1845, se v matrikách ještě neuvádí datum a místo obřízky nebo přidělení jména. Setkat se můžeme pouze s rubrikou Kmotr neboli sandak, tedy muž, na jehož kolenou leží chlapec v průběhu obřízky. Sandakova kolena mají představovat oltář, na kterém se provádí obřízka. Tohoto privilegia se většinou dostávalo dědečkům, nebývalo to ale vždy pravidlem. Rodiče si mohli jako sandaka zvolit kohokoliv.⁸⁶ Daleko přesnější jsou matriční zápisy po roce 1846, s uvedením nejenom data a místa obřízky, ale i jména mohela, sandaka či šámese. Otec bývá zpravidla přítomen a někdy se obřízky sám ujme, ovšem jen v případech, že je vybaven teoretickými znalostmi i praktickou zkušeností a potom, co jej odpovědné úřady shledaly oprávněným k tomuto úkonu. V tovačovských matrikách figuruje stejné jméno otce i mohela pouze v případech, že otec současně v obci vykonával funkci mohela, např. David Spitzer, obchodník v Tovačově, č.p. 16, byl zároveň mohelem pro tovačovskou židovskou obec a jako mohel je uveden i v matričním zápisu svého syna Herrmana ze dne 6.9.1854.

⁸⁵ Vries, Simon Philip de : Židovské obřady a symboly, Praha 2009, s. 169-170

⁸⁶ Vries, Simon Philip de : Židovské obřady a symboly, Praha 2009, s. 174

Výjimkou byla obřízka Moritze Schütze, jehož otec Leopold Schütz, kantor v Tovačově, sám provedl obřízku. Matrikář do zápisu uvedl „Leopold Schütz, Vater und Beschneider“. Z výše uvedeného vyplývá že mohelem nemusel být nutně lékař. Mnozí muži se nechávali vzdělat a vyškolit pro obřízku a své obci jako mohelové sloužili. Z dostupného materiálu se podařilo zjistit jména mohelů působících v Tovačově. Matriky z let 1848 -1891 zmiňují jména těchto mohelů:

Moses I. Meitner – nájemník hospodářské usedlosti.

David Spitzer – obchodník v Tovačově, č.p.16.

Jakob Reiniger - kandidát rabínství, najímatel hospodářské usedlosti v Rakodavech, č.p.14.

Ascher Artur Taubeles – lékař v Tovačově.

Adolf Löw a **Wolf Löw**. Ne ve všech případech pocházeli mohelové z Tovačova. Hojně se setkáváme i se jmény představitelů přerovské židovské náboženské obce, např. **N. Grünberger**, kantor v Přerově a **Dr. Jakob Tauber**, rabín v Přerově. Mohel tedy nevykonával obřízku pouze ve své náboženské obci, ale všude tam, kde jej k tomu otec vyzval. Nebývá zvykem, aby otec přešel prvního, nejdéle působícího mohela v obci. Mohelové si navzájem nekonkurují, přestože jich je v obci více. Zpravidla platí, že si mohel nesmí nechat ujít žádnou obřízku, která má proběhnout v jeho oblasti. Pokud má ale jeho kolega z nějakého důvodu větší právo, smí obřízku odmítnout. S obřízkou je v židovské tradici spojeno i přidělení jména u chlapců.

Matriční zápisy narozených dívek zahrnují stejné rubriky jako u chlapců. S tím rozdílem, že kolonka obřízky zůstává nevyplněna. Méně významnou ceremonií je přidělení jména u dívek. Původně se jméno dávalo hned po narození. Později v době, kdy se matka mohla účastnit ceremonie v synagoze, se ustálil zvyk pojmenovat dívky týden po narození. Otec je vyvolán k Tóře a během toho zazní jméno, které rodiče dívce vybrali. Matriky dokládají, že se časové rozmezí pro určení jména pohybovalo v rozmezí týden až čtrnáct dní. Ceremonie taktéž probíhala v synagoze. Stejně jako u chlapců se zde můžeme setkat s případy, kdy se místo narození shoduje s místem přiřazení jména. V případě Rosie Storch, dcery Löwyho Storcha, krčmáře v Tovačově, došlo k ceremonii týden po narození, v Tovačově č.p.I. Týden po obřadu Rosie zemřela na celkovou slabost. Z tohoto vyplývá, že i u dívek musel lékař prokázat, že je dítě zdravé, a že mu

přenos neublíží. Dochované zápisy dokládají, že ve většině případů, k obřadu docházelo v tovačovské synagoze, 14 dní po narození.

Z celkového počtu 293 zemřelých se podařilo z matrik narozených přiřadit 70 údajů o obřizce či přidělení jména. Stejně jako u matrik oddacích a zemřelých, se tovačovská matrika narozených sloučila po roce 1891 s kojetínskou matrikou. Zde je doložen pouze jeden zápis narození osoby, jež je pohřbena v Tovačově. Stefanie Spitzer, dcera Leopolda Spitzera, hospodáře v Trní. Zápis se datuje dnem 9. září 1893 a ve formuláři jsou dodrženy stejné rubriky jako v letech předcházejících.

2.2. Sňatek

Snaha evidovat židovské obyvatelstvo se poprvé v českých zemích objevuje v 30. letech 18. století. Zpočátku se jednalo o sňatkové předpisy, které byly vedeny spíše za účelem omezení počtu židovských rodin. Familiantským zákonem z roku 1726 byl pro Moravu stanoven počet 5 106 židovských rodin, aby nedocházelo k překročení tohoto limitu, směl se ženit pouze nejstarší syn z každé židovské rodiny. Ostatní synové museli zůstat svobodní, nebo odejít ze země a oženit se v cizině. Uzavřít sňatek a založit rodinu směl Žid teprve tehdy, pokud se v daném místě počet rodin snížil pod stanovený maximální počet, tzv. numerus clausus, a to buď úmrtím hlavy rodiny, nebo trvalým vystěhováním rodiny. Zároveň musel splňovat řadu kritérií, jako je manželský původ, věk, prvorozenectví, atd. O přidělení uvolněného, tzv. familiantského čísla, rozhodovala buď židovská samospráva, vrchnost, popřípadě správní úřady. Familianty se zpravidla stávali nejbohatší a nejvlivnější Židé v ghettu. Židé, kteří si nemohli tento post zajistit, byli odsouzeni buď k odchodu ze země, nebo k celibátu. S volbou celibátu se neseťkáváme často, neboť tradiční zvyklostí a náboženským příkazem Židů bylo, mít početné rodiny. Spíše se setkáváme s tajnými sňatky. Děti narozené v tomto svazku byly považovány za nemanželské a v dospělosti samy nesměly uzavřít řádný sňatek, založit rodinu, dědit majetek atd.

Podrobnému vývoji matrik jsem věnovala již dříve celou kapitolu, nyní bych chtěla zmínit nejdůležitější mezníky ve vedení matrik

Vydáním familiantského zákona byla stanovena plnoletost pro Židy na 18 let pro dívky a 24 let pro muže.⁸⁷ Nařízením z 31. května 1734 byli snoubenci povinni výpisem, z knih obřízek (Beschneidsbücher) a knih narozených (Geburtsbücher), prokázat svůj věk. Nejnižší možná věková hranice snoubenců byla stanovena na 18 let pro ženicha a 15 let pro nevěstu. V praxi ale nebyly tyto knihy vedeny řádně a na žádost apelačního soudu vydala správní instituce, české gubernium, 27. ledna 1766 závazné nařízení pro všechny kraje, ve kterém přikazovala židovským obcím vést zmiňované knihy obřízek a ukládat je na bezpečném místě v synagogách.⁸⁸ Patent ze dne 20. února 1784 ukládal židovským matrikářům přesné instrukce, jak postupovat v zápisech do matrik narozených, oddacích a zemřelých.

Guberniální dekret ze dne 24. dubna 1838 zahrnuje přílohu „Návod k vedení židovských matrik“, který ve 40 paragrafech rozepisuje hlavní body guberniálního nařízení. Převážná část se týkala konkrétních typů matrik, stanovení jejich záznamů a rozsahu jednotlivých rubrik, které měly zpřesnit evidenci.

Pro Tovačov se dochovaly oddací matriky z let 1848-1873, 1875-1878, 1880-1882 a 1887. Po sloučení místní židovské obce s kojetínskou, přešla povinnost evidence na stranu kojetínských představitelů, dále musíme tedy hledat v matrikách pro Kojetín, konkrétně v matrikách z let 1875-1894, 1918-1940 a 1942 – 1944. Nejstarší dochovaná matrika se datuje rokem 1848 a její rubriky zůstaly nezměněny po celou dobu. Oddací matriky tak uvádí: 1. běžné číslo, 2. datum a číslo úředního povolení k sňatku, 3. jméno a místo narození, zaměstnání, bydliště, číslo domu ženicha, jméno a stav jeho rodičů, stáří rodičů, jeho stav, 4. jméno a místo narození nevěsty, jméno, stav, bydliště jejich rodičů, věk a stav. 5. den, měsíc, rok, místo a okres ohlášek, 6. den, měsíc sňatku a okres, 7. u příbuzných údaje o udělení místodržitelského povolení, 8. jména rabína a svědků, 9. údaje o domovské příslušnosti, 10. poznámka.

⁸⁷ Nesládková, Ludmila: Profesní orientace a sociální postavení moravských židů od josefínských reforem do zániku rakousko-uherské monarchie. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno, 2003, s.57.

⁸⁸ Jaksch, P.K.: Gesetzlexikon in Geistlichen, Religions, und Toleranzfache wie auch in Gütet, Stittungs, Studien und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800, Prag 1828, IV, s.119

Chtěla bych znovu připomenout, že do katalogu se zapisovaly pouze údaje týkající se osob pohřbených na židovském hřbitově v Tovačově. Při zpracovávání údajů z matrik do katalogu bylo zaznamenáno 54 údajů s uvedením dne, měsíce, roku, místa, věku snoubenců a stavu, např. „20.11.1870 synagoga Přerov, věk 21 let, svobodný“. V letech 1849 – 1936, dolní hranice koresponduje s rokem, ve kterém byly zrušeny familiantské zákony.

Podíváme-li se podrobněji na údaje plynoucí z katalogu, zjistíme, že věková hranice snoubenců neklesla pod hranici 17 let u žen a 23 let u mužů. U žen je jako nejmladší uváděna Sofie Brüll, dcera rabína Arona Theumanna a manželka Jakoba Brüllla, která se vdávala ve věku 17 let a 3 měsíce. Dva nejmladší muži jsou zastoupeni Rudolfem Jelinkem, manželem Karolíny, ve věku 23 let a 7 měsíců a Jakobem Chajakem, manželem Cecilie, ve stejném věku 23 let a 7 měsíců. Záznamy v matrikách svědčí i o sňatku v pokročilém věku. U žen se běžně vyskytovalo, že byly svobodné i ve věku 37 let, např. Hany Meitner, manželka kniháře Moiseše Meitnera. Pouze v jednom případě se ovdovělá žena znovu provdala, Rosalie Storch, dcera Samuela Lamma z Žeravic, dříve manželka Meira Schlesingera z Hranic na Moravě. Ve věku 45 let se znovu provdala za Löwyho Storcha, soukromníka v Olomouci a krčmáře v Tovačově, který byl taktéž vdovcem. Věková hranice svobodných mužů se pohybovala okolo 44 let. Oproti ženám vykazuje katalog větší počet ovdovělých mužů, kteří se znovu oženili. Tento jev je třeba dávat do souvislosti s tradiční zvyklostí a náboženským příkazem Židů, mít početné rodiny. Můžeme říci, že ve všech čtyřech případech, se vdovci znovu oženili, buď aby zajistili svým dětem řádnou domácnost a výchovu nebo aby jim nové manželky porodily děti. Podle zjištěných údajů byl nejstarším ženichem Abraham Schmied. Ovdověl v 67 letech. Se svojí zesnulou manželkou měli syna Daniela, narozeného roku 1834, v patnácti letech Daniel umírá. Další děti už spolu neměli. Jeho manželka Barbara umírá roku 1866 ve věku 75 let. Necelý rok poté si Abraham, hospodář a hospodský v Troubkách, bere za manželku Cecilii Limon, dceru maloobchodníka Seliga z Holešova. Rok po svatbě se oběma narodila dcera Amálie. Věk ani stav nevěsty nebyl v oddací matrice uveden, ale podle roku narození a roku sňatku lze usuzovat, že nevěstě mohlo být 30 let. Tento případ byl jediný, ve kterém se objevuje vysoký věkový rozdíl mezi snoubenci, rozdíl 38 let. Matrika zemřelých uvádí, že Abraham Schmied zemřel ve věku 82 let, roku 1878 na sešlost věkem, přesto ale o 5 let

přežil svoji druhou manželku Cecilii, která umírá 6 let po svatbě roku 1873, ve věku 36 let.

Po zasnoubení následovaly veřejné ohlášení, ohlášky. Chystaný sňatek se oznamoval v obcích, kde nastávající žili. Zasnoubení se ohlašovalo po dobu tří týdnů. Prostřednictvím ohlášek, by se měl rabín dozvědět vše, co by mohlo sňatku bránit. Ohlášky zakládají svazek s právními důsledky, a proto podléhají právním ustanovením. Týden po poslední ohlášce se mohlo přejít k samotnému obřadu. Podle matričních záznamů ne všechny snoubenci byli oddáni v tovačovské synagoge. Z uvedených lokalit mohu citovat Troubky, Kroměříž, Drahlov, Leskovec ve Slezsku, Podolí u Přerova, Kojetín, Zlobice, Dřevnovice, Cvrčov a Nový Dvůr v Tovačově. V menších městech, jež synagogy nemají, se obřad prováděl nejspíš v domě jednoho ze snoubenců. Zápisy z těchto lokalit nejsou konkrétní, jako místo sňatku se uvádí pouze název města. Oddávajícím byl v případě tovačovských svateb vždy místní rabín Aron Theumann. Jeho jméno je zmiňováno i v lokalitách, která se nacházela v blízkosti Tovačova, a spadala tak pod jeho působnost.

Dochovaný archivní materiál, seznam obyvatel z let 1940-1942, čítající 55 osob, nasvědčuje tomu, že v tovačovské komunitě docházelo i k smíšeným sňatkům.⁸⁹ Richard Toff, správce velkostatku Tovačov, si ve věku 65 let, roku 1936, bere za manželku Pavlu Odstrčilovou. V židovských oddacích matrikách bychom tento záznam nenašli, neboť šlo o evangelický sňatek. O čtyři roky později, roku 1940, Richard Toff umírá. Jediným dochovaným zdrojem, který uvádí Toffovo jméno, je již zmiňovaný seznam obyvatel a židovská matrika zemřelých. Je pozoruhodné, že i přesto byl pohřben na židovském hřbitově v Tovačově. Což svědčí o tom, že tamější židovská komunita nepatřila k ortodoxním a měla i nadále snahu postarat se o svoje souvěrce. Případ Richarda Toffa je jediným zjištěným smíšeným manželstvím v Tovačově, které je doložitelné na základě archivních materiálů.

⁸⁹ SoA Přerov, AMT, inv.č.337, k.č.31

2.3. Řemesla

Kromě tradičních řemesel, jež odůvodňuje Tóra, se Židé angažovali ve všech oblastech hospodářství a živnosti. Po vypuzení z královských měst roku 1454, hráli Židé důležitou úlohu v moravském hospodářství. Dostatečný kapitál umožnil Židům usadit se ve starých šlechtických osadách nebo pod ochranou feudálů, kteří využívali jejich hospodářského významu v boji s městy. Nedostatek financí nyní nutil měšťany, aby si půjčovali u Židů poddaných šlechtě.⁹⁰ Můžeme říci, že šlechta projevovala zájem o Židy ze dvou důvodů. Jakožto menšina, byli Židé odkázáni na ochranu svých vrchností. Z tohoto důvodu byli ochotni odvádět vysoké finanční částky do panských důchodů a díky obchodním stykům se často stávali partnery velkostatkáře, který tak mohl prodat část vlastní produkce nebo produkce svých poddaných a naopak.⁹¹

Obchod a úvěr byly považovány za těžiště židovského hospodářského života i o mnoho let později za vlády Marie Terezie, která svůj postoj k moravským Židům vyjádřila v roce 1754 vydáním Generálního policejního, procesuálního a komerčního řádu pro židovstvo v markrabství Moravském.⁹² K zásadním změnám v profesní orientaci nedošlo ani během josefínských reforem. Židům byla zapovězena státní služba a ekonomické aktivity byly regulovány státem. Teprve s postupnou emancipací, v první polovině 19. století, se z moravského židovstva začala vydělovat skupina podnikatelů, kteří v některých oborech dosahovali monopolního postavení, např. rod Gutmannů.

Komunity, u kterých můžeme již v první polovině 19. století zaznamenat hospodářský růst, byly zpravidla také silněji zastoupeny vyšší střední vrstvou, např. obchodníky, úředníky. Méně početná pak byla nižší střední vrstva reprezentována, např. řemeslnými mistry, hostinskými. Oproti tomu průmyslová města nabízela uplatnění jak pro dělníky, tak pro úředníky nebo účetní. Horní

⁹⁰ Teufel, Helmut : Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht an Weissen Berg (1526-1620). Inaugural Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität. 1971, s.361.

⁹¹ Tamtéž, s.362.

⁹² Nesládková, Ludmila: Profesní orientace a sociální postavení moravských židů od josefínských reforem do zániku rakousko-uherské monarchie. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno, 2003, s.55.

vrstvu v menších městech představovali místní podnikatelé, velkoobchodníci a vysocí úředníci, přičemž v poslední třetině 19. století dochází k migraci z těchto malých měst do průmyslových oblastí, které představují větší ekonomické, společenské i kulturní možnosti.⁹³ Tento model představovala i tovačovská židovská obec.

Ve srovnání s křesťanským prostředím se na židovském obchodu podílely i ženy. Již po staletí bylo úkolem ženy zastupovat svého manžela v době, kdy byl mimo domov a po jeho smrti byly schopné obchod převzít. Na přelomu 19. a 20. století, můžeme v matrikách objevit židovské majitelky obchodů, prodavačky, švadleny atd.⁹⁴

Začátek 20. století zaznamenal úpadek tradičního řemesla v prostředí velkoměsta a do popředí se dostávaly nové profese, např. pohostinství. Aglomerace a fungování občanské společnosti zapříčinili vzrůst svobodných podnikání, jako například povolání právníků, lékařů, inženýrů, středoškolských profesorů a mnoha dalších.⁹⁵ Teprve v důsledku silícího antisemitismu v nacistickém Německu docházelo k omezování židovských povolání.

Při studiu židovských povolání jsem vycházela z primárních zdrojů. Především z dochovaných urbářů, seznamů židovských familiantů a matrik. Pro rok 1858 se ve Státním okresním archivu Přerov dochoval seznam křesťanských čeledníků a služebných, kteří slouží v židovských rodinách.⁹⁶ Tento seznam můžeme rovněž použít při studiu, neboť kromě jmen sloužících jsou zde uvedeni i židovští zaměstnavatelé a jejich povolání.

Nejstarší židovské povolání je uvedeno v pernštejském urbáři z roku 1567, kdy se zmiňuje Jelen sklenář a Jakob **sklenář**. Není už ale uvedeno, jestli se jednalo o zpracování skleněných tabulí nebo zda se podíleli na výrobě skla. Vezmeme-li

⁹³ Nesládková, Ludmila: Profesionální orientace a sociální postavení moravských židů od josefínských reforem do zániku rakousko-uherské monarchie. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno, 2003, s.60

⁹⁴ Tamtéž, s.62

⁹⁵ Nesládková, Ludmila: Profesionální orientace a sociální postavení moravských židů od josefínských reforem do zániku rakousko-uherské monarchie. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno, 2003, s.60

⁹⁶ SOA Přerov, AMT, inv.č.318/26

v úvahu zahraniční obchod moravský Židů s Benátkami v této době, museli tito sklenáři pracovat s luxusním sklem nebo pracovat jako brousiči skla.⁹⁷ O mnoho let později byl jako jediný sklenář v Tovačově, č.p. XVI., veden Isak Löw, jenž zemřel roku 1876. Tímto rokem se již žádný sklenář v matrikách nevyskytuje.

Jako druhé nejstarší povolání, zmiňované v pernštejnském urbáři z roku 1567, se jeví povolání **mečíře**, tedy kováře, jež se zabývá výrobou kordů, šavlí, dýk a jim podobných zbraní. Toto povolání bylo velice ceněné. Hlavní těžiště židovského hospodářství přesto spočívalo v **obchodu**. Židovské matriky bohužel ve více jak polovině případů neuvádí bližší specializaci obchodu (pouze obchodník, kupec, soukromník), u případů, kde jsou specializace uvedeny, můžeme zboží obchod rozdělit na maloobchod, obchod s textiliemi, kůžemi, dobyt看em a drůbeží a se zemědělskými produkty. V nepřímé spojitosti s tovačovskou židovskou obcí se uvádí pouze jeden **maloobchodní** prodej. Cecilia Schmied, druhá manželka hospodáře Abrahama Schmieda, pocházela z rodiny Seliga Limona, maloobchodníka v Holešově. Tito obchodníci většinou odebírali zboží z produkce židovských řemeslníků a to prodávali na trhu, na vesnicích pak formou podomního prodeje. Obavy z příliš úzkého kontaktu mezi selskými poddanými a Židy, který by mohl posílit židovský obchod s obilím, vedly ke snahám zamezit podomnímu prodeji.⁹⁸

Největší konkurenci představovali Židé pro křesťanské řemeslníky. Ti byli zpočátku odkázáni při prodeji, nejen **textilního zboží**, v zahraničí na židovské obchodní styky. V tovačovských matrikách se zmiňuje obchod s oblečením Jakoba Brüllu, č.p.XXI, obchod s módním zbožím Abrahama Löwa a Veith Ribarz jako obchodník s metrovým zbožím. Podle matrik byl jeden obchodník

⁹⁷ Teufel, Helmut : Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht an Weissen Berg (1526-1620). Inaugural Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität. 1971, s.182.

⁹⁸ Teufel, Helmut : Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht an Weissen Berg (1526-1620). Inaugural Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität. 1971, s.365.

s koženým zbožím zároveň i místním řezníkem. Trh tak mohl zásobovat vlastně zpracovanou kůží, což ho činilo nezávislým na dodavatelích. U osob, které se živily pouze obchodem s kůžemi, je nejvíce pravděpodobné, že si kupovali kůže přímo od řezníků nebo od rolníků na vesnicích, a pak je dováželi na trhy. Podle data úmrtí můžeme pro Tovačov sledovat následující jména. Datum úmrtí se zdálo být nejvhodnějším kritériem, neboť nikde v matrikách se nepíše, ve kterém roce začali živnost provozovat.

Rafael Blümel – řezník a obchodník s koženým zbožím v Tovačově, č.p III., zemřel v roce 1863

Jakob Zubal – obchodník s koženým zbožím v Tovačově, č.p.XX,17, zemřel roku 1869

Ignatz Langer – koňský handlíř v Přerově,č.p.334 řezník a najímatel domu v Troubkách, č.p.28, zemřel roku 1871

Jakob Ettinger - obchodník s koženým zbožím v Tovačově č.p.XV, zemřel roku 1875

V obchodu s užitkovým i jatečním **dobytkem** převládali Židé jak v dovozu, tak i vývozu. Matriky zmiňují pouze dvě osoby, zabývající se obchodem s užitkovým dobytkem. V matričních zápisech u obou postrádáme údaj o otci. Podle data narození se s největší pravděpodobností jedná o bratry.

Ignatz Langer – koňský handlíř v Přerově,č.p.334 řezník a najímatel domu v Troubkách, č.p.28, zemřel roku 1871

Moritz Langer - koňský handlíř, obchodník v Tovačově, č.p.33, 39, zemřel roku 1897.

Obchod s **drůbeží** zastupuje žena, Rosa Abel, zemřela roku 1890 jako svobodná.

Poslední obchodní specializace – se **zemědělskými produkty** je v matrikách zastoupena jednou osobou. Zmiňuje se Liebermann Meltzer – obchodník s moukou v Tovačově, č.p.35, zemřel roku 1866.

Z tradičních řemeslných povolání, vyskytujících se v matrikách, můžeme jmenovat povolání **řezníka, pekaře a krejčího**. Z těchto tradičních profesí je právě první zmiňované zastoupeno nejpočetněji.

Jakob Blümel - řeznický mistr v Tovačově, zemřel roku 1854

Lazar Donat – řeznický mistr v Tovačově, zemřel 1854

Rafael Blümel – řezník a obchodník s koženým zbožím v Tovačově, č.p III., zemřel v roce 1863

Jakob Steinschneider – řeznický mistr v Tovačově, č.p.XIV, zemřel roku 1878.

Salomon Steinschneider – řeznický mistr v Tovačově, syn Jakoba Steinschneidere, řezníkav Tovačově, zemřel roku 1905. Povolání řezníka zdědil po svém otci a s největší pravděpodobností ho zastoupil po jeho smrti v roce 1878. Po řezníkovi bylo druhým nejváženějším tradičním povoláním povolání pekaře. Z matričních zápisů je známa pouze jedna osoba, jež vykonávala toto povolání. Karl Steinschneider – pekařský mistr v Tovačově, syn Jakoba Steinschneidera, řezníka v Tovačově, č.p.XIV, zemřel roku 1915. Zdá se tedy, že rod Steinschneiderů v Tovačově dominoval oběma váženým profesím. Poslední z tradičních řemesel, zastoupených v tovačovských matrikách, je povolání krejčího. Z matriky zemřelých pouze víme, že místním krejčím byl Abraham Pressler, a že zemřel ve věku 73 let, dne 16.4.1918.

Kromě těchto tradičních řemesel se objevily určité oblasti, ve kterých Židé vlastnili buď monopol, nebo alespoň zaujímali přední postavení. Zde můžeme jmenovat výše zmíněné sklenáře nebo mečíře. V dochovaných matrikách nalézáme další množství profesí, ve kterých Židé našli uplatnění. Mezi váženější bych zařadila povolání **učitele**. Tato profese se v matrikách objevuje celkem pětkrát.

David Singer (zemř.1848)

Filip Liebmann (zemř.1849)

Leopold Schütz (zemř.1871) – syn obchodníka Salomona Schütze

Therese Kohn (zemř.1924) – vídeňská městská učitelka

Moritz Steckler (zemř.1928)

Z rodiny tovačovských Meitnerů pocházel i jeden **knihař**. Moses Meitner (zemř.1870), syn Jakoba Meitnera, obchodníka, a Anny, rozené Antel. Dcery Michaela a Kathariny či Karoliny.

Z profesí, jež vyžadují manuální zručnost, se objevují povolání **klempíře**, **stolaře**, **kloboučníka** a **nádeníka**. První profese je zastoupena dvěma jmény, Bernardem Donatem, klempířem v Tovačově č.p. IV. a VI., zemřel roku 1893 a Davidem Meitnerem, klempířským mistrem v Tovačově, č.p.XII. a II., který zemřel roku 1882. Kloboučník se zmiňuje pouze jeden, a to na domě č.p.46 a 25 v Tovačově, Joachim Löw, zemřel roku 1866. Nádeníci povětšinou pracovali jako čeládka v soukromých i obecních hospodářských dvorcích. V tovačovských matrikách je

toto povolání uvedeno u Salomona Fischera (zemř.1867) a Wolfa Kulky (zemř.1871).

Vedle profesí tradičních a profesí, které sice tradiční nejsou, ale Židé se v nich uplatnili, můžeme pozorovat ještě jednu skupinu. Jedná se o povolání, jež přinášela určitou společenskou prestiž a posouvala na společenském žebříčku. Pro bližší informace odkazují na příložený katalog.

Ředitel velkostatku a správce velkostatku – Richard Toff, Julius Herrmann, Alexandr Wertheimer, Alois Mandler.

Rytmistr – Berthold Jelinek

Nájemce zemědělských pozemků – Emanuel Storch

Nájemce hospodářského dvora – Sami Czczowiczka

Lékař – Wilhelm Meitner, Ascher Taubeles

Mezi méně početné profese patřila i povolání **optika**, **hostinského** nebo **bankovního úředníka**. Ve třech případech je v kolonce profese uvedeno „**výměnkář**“, tedy bývalý hospodář statku.

Z dostupných matrik a v některých případech i z epigrafického materiálu bylo zjištěno celkem 81 záznamů o povolání. Číslo je nízké proto, že velký počet zemřelých na židovském hřbitově v Tovačově jsou děti. V některých případech matriční úředník do kolonky profese tento údaj neuvedl. Obtížné bylo zjistit povolání u osoby, jež zemřela ještě před zavedením matrik nebo u osob, pro které se matriky nedochovaly. V tomto případě byl epigrafický materiál jediným zdrojem.

2.4. Mortalita

Vedle epigrafického materiálu se jako nejvhodnější pramen, ke zkoumání bližších okolností úmrtí, jeví matriky zemřelých. V Národním archivu v Praze se dochovaly matriční zápisy pro Tovačov z let 1848-1891. Dále musíme opět hledat v matrikách pro Kojetín, konkrétně v matrikách z let 1875-1894 a 1918-1944. Nedochovaly se matriky z časového rozmezí let 1895-1917. Velká část náhrobních kamenů časově spadá do tohoto období, z matrik proto nebylo možné zjistit bližší příčinu smrti, přesné datum úmrtí, datum pohřbu a genealogické souvislosti. V jednom případě úmrtí z roku 1910, tedy z roku, pro který se nedochovaly matriční zápisy, se naskytl jiný pramen. Ve Státním okresním archivu Přerov, fond archivu města Tovačov, se dochoval pas pro převoz zemřelého, z jehož obsahu se daly zjistit všechny potřebné informace týkající se úmrtí.⁹⁹

Do kolonky příčina úmrtí se podařilo zaznamenat celkem 204 položek. Zdrojem byly především matriční zápisy. Bližší studium prokázalo, že matriky vykazují vysoký počet dětské úmrtnosti. Celkový počet činí 83 případů, vzhledem k tomu, že matrika zemřelých je vedena teprve od roku 1848, nelze u starších náhrobníků zjistit bližší příčinu a v mnoha případech ani věk zemřelého. Výše zmíněné číslo bylo tedy stanoveno na základě matričních záznamů. Zde můžeme rozlišit dvě hlavní skupiny příčin. Do první skupiny patří choroby, které postihují malé děti a v současné době nepředstavují takovou hrozbu. Jako nejčastější příčinou úmrtí dětí ve věku 10 dní až 14 měsíců se jeví psotník, tetanické křeče-tj. křeče vzniklé při nízké hladině vápníku v krvi, ale postupem času se termín "psotník" začal používat pro jakékoliv celkové křeče-epilepsie. Děti ve věku 9 měsíců až 8 let často umíraly na spálu, tedy bakteriální onemocnění, které se projevovalo vyrážkou. Z dalších dětských nemocí mohu jmenovat spalničky a záškrť.

Druhá skupina zahrnuje choroby, které postihovaly i dospělé osoby. Konkrétně souchotiny neboli tuberkulóza. Matriky vykazují počet 14 nakažených dětí ve věku 1 měsíc až 12 let. K přenosu zárodků dochází hlavně kapénkovou infekcí a mlékem nakaženého skotu. Na malé děti se mohla tedy přenést buď konzumací mléka a nesprávnou výživou nebo kontaktem s nakaženou osobou. Celkový počet

⁹⁹ SoA Přerov, AMT, inv.č.337,k.č.31

nakažených tuberkulózou se pohyboval v časovém rozmezí let 1849 – 1938, okolo 37 nakažených. Mezi další závažná onemocnění, kde je zdrojem nákazy nemocný člověk, patří cholera. V tovačovských matrikách jsou zmínky o 4 osobách, ve věku od 14 do 66 let, které podlely tomuto onemocnění. Všechny tyto případy časově spadají do let 1849-1851, tedy do období pandemie cholery v Evropě.

V průměru se muži i ženy dožívali věku 70 let. Jako nejstarší židovské obyvatele uvádí matriky Rosalii Schmeid, jež se dožila věku 98 let a Simona Schriera ve věku 94 let. Nejčastější příčina úmrtí lidí ve věku nad 70 let byla sešlost věkem, celkem v 31 případech.

Místo úmrtí se ve většině případů shoduje s místem bydliště. Najdou se i výjimky, kdy došlo k úmrtí v jiném městě, ale zemřelý byl převezen do Tovačova, neboť byl příslušný do tohoto města, např. Anna Langer zemřela ve Velké Bystřici, č.p. 183, dne 7. dubna 1860. O tři dny později, 10. dubna, byla pohřbena na židovském hřbitově v Tovačově. Setkáme se ovšem i s opačným případem, kdy zemřelý dlouhodobě v Tovačově žil, ale příslušen byl do jiného města a tam byl také po úmrtí převezen.

Podle tradice by měl být pohřeb vykonán ještě týž den, kdy došlo k úmrtí. Pokud je rodina příliš rozvětvena a nestačila by se včas shromáždit nebo je-li potřeba zemřelého převézt z jiného města, překládá se pohřeb na následující den. Připadali na den pohřbu šabes nebo první den všech vysokých svátků, pohřeb se nekoná. Srovnáme-li datum úmrtí s datem pohřbu, dojdeme k závěru, že časová prodleva nebývala větší jak 3 dny. V matričním zápisu z roku 1940 narazíme na zmínku o zpopelnění, a to i přesto, že judaismus trvá na pohřbení a zpopelnění odmítá. Stalo se tak v případě Anny Veselé, ze dne 2. ledna 1940. Jako příčina úmrtí je uvedena metastáze na prsu. V posledních dnech svého života se léčila v zemské nemocnici v Olomouci a po úmrtí byla pohřbena v olomouckém krematoriu. Ze zápisu není patrné, jestli se opravdu jednalo o místo pohřbu nebo pouze o způsob pohřbu. Náhrobek Anny Veselé můžeme najít na židovském hřbitově v Tovačově (N 181). Znamená to tedy, že zde byla pohřbena pouze symbolicky, in memoriam. S tímto způsobem pohřbu se setkáváme i na jiných náhrobcích, převážně u obětí holocaustu.

Pokud pomíneme náhrobky po roce 1942, kdy byli všichni židovští obyvatele deportováni do koncentračních táborů, zjistíme, že poslední pohřeb se uskutečnil

8. ledna 1942, kdy byla pohřbena Ida Mandlerová, manželka bývalého správce velkostatku, Aloise Mandlera. V roce 1976 vydal tehdejší MNV Tovačov zákaz pohřbívání na ploše židovského hřbitova.

3. Charakteristika primárních zdrojů: hřbitov

Počátky židovského pohřbívání v Tovačově zůstávají nevyjasněné. Předpokládá se, že současné pohřebiště získala obec po třicetileté válce, kdy mělo v roce 1643 dojít ke zrušení stávajícího hřbitova. Miroslav Marada ve svém článku vyvrací domněnku o vzniku hřbitova až po třicetileté válce a současně zpochybňuje hypotézu o existenci staršího hřbitova, jež měl být umístěn v Židovské ulici.¹⁰⁰ V současné době se na židovském hřbitově nachází 293 náhrobků. Hřbitov je majetkem židovské náboženské obce v Olomouci, která má s městem Tovačov uzavřenou smlouvu, týkající se úpravy travnaté plochy.

O osudu židovských objektů, po roce 1942, nás částečně informují archivní materiály. V roce 1942 byl podán návrh od místní obyvatelky paní Majerové na odkup části hřbitova, neboť u jejího domku, jenž se nacházel v blízkosti hřbitova, neměla žádný dvorek. Koupí si tak chtěla rozšířit svůj vlastní pozemek. V zápětí se ale dozvídáme, že hřbitov byl již smluvně na 4 roky pronajat zahradníkovi Bedřichu Fröhlichovi.¹⁰¹ V 50. letech se ŽNO v Prostějově nemohla o synagogu, stejně jako o zbytek židovských objektů v Tovačově finančně postarat, proto v roce 1952 nabídla objekt k demolicí na stavební materiál. K stržení budovy došlo v roce 1956.

I třetí z objektů tovačovské obce, smuteční síň vystavěna z prostředků Davida Gutmanna, začala po válce chátrat. Teprve po opravách v roce 1996 mohla být síň znovu zpřístupněna. Opravy byly financovány hned několika institucemi. Městským úřadem v Tovačově, Nadací tovačovský zámek, Židovskou obcí Olomouc, která poskytla peníze na úpravu zanedbaného hřbitova. Dotace z ministerstva vnitra umožnila opravu samotné síně, ve které bylo zřízeno muzeum židovské komunity.

¹⁰⁰ Marada, Miroslav: Nejstarší náhrobky židovského hřbitova v Tovačově. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2003, Přerov 2003, s.7

¹⁰¹ SoA Přerov, AMT, inv.č. 337, k.č.31

3.1. Výtvarná charakteristika náhrobků

V současné době se na ploše židovského hřbitova nachází 293 náhrobků. V mnoha případech se dochovaly pouze podstavce. I tyto byly započítány do celkového součtu 293 náhrobních kamenů. Nelze tedy předpokládat, že se na hřbitově dochovaly veškeré náhrobky. Atmosferická eroze se nejvíce podepsala na řadě pískovcových kamenů, některé náhrobky tak zcela zanikly. Okolnosti nasvědčují i tomu, že došlo k odstraňování náhrobků. Nejvíce patrné je to u náhrobku N 219, kde se dochovala pouze předzahrádka.

Hřbitovní plocha nebyla využívána systematicky, ale podle příbuzenských vztahů zemřelých, čímž se vytvořilo několik souběžných řad. Na první pohled pohřebiště nepůsobí přeplněně, asi třetina hřbitovní plochy zůstává volná. Manželé byli zpravidla pohřbíváni vedle sebe. Jak jsem se již zmiňovala dříve, oproti ženám vykazuje katalog větší počet ovdovělých mužů, kteří se znovu oženili. Nemůžeme s jistotou říci, že by byl muž vždy pohřben vedle své první manželky. S touto situací se setkáváme v případě Löwyho Storcha (N 108) a jeho první manželky Anny Storch (N 107). Oba jsou pohřbeni vedle sebe uprostřed severní části pohřebiště. Náhrobek druhé manželky, Rosalie Storch, první manželky Meira Schlesingera, (N 227), je situován na opačném konci pohřebiště uprostřed jižní části, vedle náhrobku Josefa Schlesingera. Je zřejmé, že Rosalie byla pohřbena vedle příbuzného svého prvního manžela. Pomineme-li tento případ, dojdeme k závěru, že muži byli pohřbíváni vedle svých druhých manželek a první manželky byly pohřbívány v blízkosti svých rodičů a příbuzných. Stejně tomu bylo u neprovdaných dcer.

Historické jádro hřbitova se nachází uprostřed východní poloviny pohřebiště, v rozsahu čísel N 140-191. Tyto náhrobky také patří mezi nejvíce poškozené erozí, která znemožňuje četbu epitafu. Nejstarší dva náhrobky pocházejí z let 1614 (N 1) a 1615 (N 2). Po výtvarné stránce se jedná o pískovcové macevy s obloukovým završením, reliéfní obrubou a tesaným písmem. Nestojí na ploše hřbitova, ale jsou vsazeny ve hřbitovní zdi, v severozápadním rohu, poblíž kohenské branky. I ostatní náhrobky ze 17. století jsou jednoduché, bez vegetativních či ornamentálních motivů. Většinou se setkáváme s kvadrátní macevou s obloukovým či trojúhelníkovým završením a reliéfní obrubou.

Výjimečně jsou náhrobky umístěny na nízkých podstavcích. Taktéž náhrobky z 18. století po výtvarné stránce nebudí většího zájmu. Jedná se převážně o náhrobky malých rozměrů, s obloukovým nebo trojúhelníkovým završením. Z architektonických prvků se zde můžeme setkat s volutami, časté jsou i rostlinné a geometrické motivy na ploše nápisové desky.

Změny v architektuře můžeme sledovat teprve v polovině 19. století. V rámci asimilace se většina židovských náhrobků začíná podobat náhrobkům, které běžně nalézáme na křesťanských hřbitovech. Jako materiál se většinou objevuje pískovec, žula a mramor. Dosud jsme se na textové ploše setkávali s hebrejštinou. Od první poloviny 19. století jsou hebrejské epitafy doplněny o německé pasáže. Většinou se jedná o věty „Hier ruht...“, např. náhrobek Resi Löwy (N 70) z roku 1841. Na náhrobkách se začínají objevovat i výzdobné motivy pocházející ze židovské tradice, např. žehnající ruce kohenů, levitské soupravy, desatera, koruna, smuteční vrba a symbolika Šalamounova chrámu. Tvar náhrobků se odvíjí od základní kvadrátní macevy, přes sloupy, tumbky, náhrobky připomínající obelisk a náhrobky s tvarovaným završením. Od 70. let 19. století je na náhrobkách patrný prvek antikizující (N 51) a gotizující (N 234 a N 275). Daleko častěji se také objevuje používání němčiny, nejenom na úvodní formule „Hier ruht“, ale i na údaje o datu narození, datu úmrtí, věku a u žen příjmení za svobodna. Písmo je tesáno podle šablon a místy lze narazit na stříbření či zlacení. Čeština se na pomnicích začíná objevovat po první světové válce, hebrejsky je ponechána pouze úvodní formule a závěrečná formule , např. náhrobek manželů Meitnerových (N 116) z roku 1922. Některé náhrobky původně nesly i fotografii zemřelého, která byla zasazena do porcelánové reliéfní kartuše a umístěna v horní části náhrobku. V současné době se nezachovala ani jedna kartuše, ale na náhrobkách je patrné, že zde byly umístěny. Architektonický vývoj je završen v první polovině 20. století. Ponejvíce se v tomto období setkáváme s kvadrátními pomníky, např. Lina Suran (N 220) z roku 1938, usazenými na masivních podstavcích. V hojném množství se objevují leštěné pravoúhelníkové desky z černé švédské žuly s předzahrádkou. Epitaf bývá omezen jen na nejnútnejší informace, tedy jméno, datum narození a datum úmrtí.

Kromě výtvarné hodnoty odráží náhrobky i sociální postavení zemřelého a jeho rodiny. Můžeme říci, že všechny honosnější náhrobky, které se nacházejí na ploše pohřebiště, patří čelním představitelům a zámožným občanům tovačovské

obce. Z hlediska architektonického bych jako nejcennější památku označila skupinu tumb (N 112, 113, 114), jenž se nachází v severní části pohřebiště. Dvě z nich patří příslušníkům zámožné rodiny Lewekových, která ve Cvrčově (součást dnešních Lobodic poblíž Tovačova) provozovala vinopalnu. Mladší z nich (N 114), z roku 1833, patří Danieli. V matrice je zapsán jako najímatel vinopalny ve Cvrčově a manžel Fany Lewek, která zemřela roku 1849 a byla pochována vedle svého manžela (N 112). Třetí tumbu (N 113) se nepodařilo identifikovat. Všechny tři tumby vykazují stejné architektonické prvky. Nápisová deska je po stranách zdobena kanelovanými sloupy s hlavicemi s vegetativními vzory, nad římsou se nachází vejcovce a trojúhelníková stříška nese dvě akroterie. Kladí je zdobeno lvem. Tento symbol koresponduje s příjmením Lewekových. Za povšimnutí stojí i oboustranný pískovcový pomník z roku 1810 (N 111). Maceva je završena obloukem s vejcovcem, na přední straně se nachází dva sloupy a v horní části štít s korunou. Na druhé straně náhrobku je po celé ploše umístěn reliéfní štít s korunou. Náhrobek patří Abrahamu Lewekovi, v matrikách o něm nenajdeme zmínku, ale pokud si pozorně přečteme nápisovou desku, jež je umístěna v prostorách obřadní síně, zjistíme, že Abraham Lewek patřil, společně se svým synem Danielem, mezi donátory zdejší náboženské obce.

Nápisová deska je datována rokem 1825/1826. Úvodní fráze je patrně narážkou na modlitbu Neila na Jom kipur. Všimnout si zde můžeme akrostichonu Abraham. Třetí osob, zmiňovanou v nápise, je postava Meira Schwertschofa. Schwertschof znamená česky Cvrčov, tedy osada poblíž Tovačova, ve které se nacházel panský mlýn, pivovar a vinopalna. Židé se v této lokalitě usazovali již od 18. století tudíž

přízvisko Schwertschof bylo odvozeno z tohoto místa. Na hřbitově se nacházejí dva náhrobky, které nesou příjmení Schwertschof. Mladší z náhrobků se nachází vedle trojice tumb (N 115), patří Chaně. Časově spadá do roku 1906 a jedná se o kvadrátní macevu s obloukovým završením a vhloubenou linkou. Úvodní formule je stylizována do reliéfní kartuše. Druhý náhrobek patří Lee Schwertschof (N 159), manželce Meira Schwertschofa. Architektonicky se ale nijak neliší od náhrobků z této doby, poloviny 19. století - maceva s obloukovým završením a vhloubenou linkou, v horní části oblouku se nachází dvě voluty.

Další významné představitele obce zmiňuje druhá nápisová deska, z roku 1844/1845, umístěná v hale obřadní síni. Poukazuje na členy obce Pesacha (Jakob) Steinschneidera, Hirsche Spitzera a Barucha (Jakob) Brüllu.

Jakob Steinschneider vykonával v obci povolání řezníka. Náhrobek (N 201) má společný se svojí manželkou Josefou. Svým vzhledem se přibližuje náhrobkům z křesťanských hřbitovů - obelisk umístěný na žulovém podstavci a kamenném podstavci, jména obou jsou stylizována do kartuší.

Na náhrobku obchodníka Hirsche Spitzera (N 256) lze pozorovat výrazné gotizující prvky, jako jsou fiály, lomené oblouky a rozety. Výtvarně chudší je náhrobek obchodníka Jakoba Brüllu (N 242). Vzhledově se opět přibližuje křesťanským náhrobkům.

Na první pohled zaujme zlomený kanelovaný sloup, tyčící se do výšky. Tento náhrobek s antikizujícími prvky patří Ernstu Katscherovi (N 51). Z dostupných zdrojů se podařilo zjistit bližší okolnosti jeho úmrtí. Ernst Katscher, bohatý hospodář a vinopalník z Branek, byl zavražděn, když se vracel z obchodní cesty v Brně.¹⁰² Vrah Leopold Freud si ho vyhlédl již na vlakovém nádraží v Brně.

¹⁰² matrika zemřelých a internetový zdroj <http://www.geni.com/people/Ernst-Katscher/600000002765614399> ze dne 10.7.2010.

Podarilo se mu dostat se do stejného vagónu, když Katscher usnul, podřezal mu hrdlo a ukradl všechny peníze. Stalo se tak na železniční trati poblíž Chropyně. Ernst Katscher byl pohřben v Tovačově. Předtím zde byla pohřbena i jeho matka (N 50). Zlomený sloup na Katscherově náhrobku má symbolizovat zmařený život.

Za povšimnutí stojí i jazyková stylistika. U 17 epitafů, 10 mužů a 7 žen, se lze setkat s množstvím citací z Bible. U žen se jedná většinou o parafráze z knihy Přísloví 31, vyzdvihující dobré vlastnosti ženy, např. „prokazuje mu jen dobro a žádné zlo po celý svůj život“, „dlaň má otevřenou pro utištěného a ruce vztahuje k ubožáku“ nebo „uznáván je v branách její manžel“. Citace na mužských náhrobech pocházejí povětšinou z knihy Job 1, např. „byl to muž bezúhonný a přímý, bál se Boha a vystřídal se zlého“ nebo citace z žalmů, např. žalm 16:6 „měřící provazce mi padly v kraji blaha“. V obou případech, jak u žen tak mužů, byly tyto citace kombinovány tak, aby počáteční hlásky tvořily akrostichon – většinou jméno zemřelého nebo jméno a příjmení. Existenci těchto jazykových tvarů nemůžeme dávat do souvislosti s žádnou kamenickou firmou. Ve dvou případech se sice dochovaly akrostichony na náhrobech kamenické firmy Mělnicky, další dva na náhrobech firmy Spitzkopf a po jednom na náhrobech kameníků Cingroše a Grämera, nic ale nenasvědčuje tomu, že by tento způsob stylistiky byl typický pro ony firmy. Spíše to svědčí o tom, že tyto firmy měly více textových variant, které pak v různých obměnách produkovaly. Samozřejmě připadá v úvahu možnost, že takto bylo učiněno na přání pozůstalých.

Svoji rozlohou a počtem náhrobků se židovský hřbitov v Tovačově řadí k menším moravským hřbitovům. O to větší je cena historická, neboť se zde nacházejí jedny z nejstarších dochovaných náhrobků na Moravě. Atmosférický vliv a čas se projeví na stavu většiny náhrobků. Zásah restaurátora je proto více jak žádaný.

3.2. Kamenické firmy

Z 293 náhrobků nacházejících se na židovském hřbitově v Tovačově, nese pouze 27 z nich podpis kamenické firmy, a to v časovém rozmezí 1876 – 1940. Zpravidla jsou vytesány v kameni, v pravém dolním rohu, na podstavci nebo na boční straně náhrobku. Po jazykové stránce se setkáváme především s němčinou a češtinou. Ve většině případů se uvádí pouze jméno kameníka ve zkrácené podobě, např. J. Spitz, následuje sídlo firmy a v jednom případě i konkrétní adresa firmy – J. Spitz, Křenová 55, Brno.

Mezi podpisy je zastoupeno celkem 9 kamenickým firem, a to následující:

J. Spitz Ivanovice n. H. a Brno (11 náhrobků v časovém rozmezí 1875 - 1911).

Původem z Ivanovic n. H. Jeho podnik fungoval až do začátku okupace, přestože byl podnik od roku 1934 v likvidaci. Ve vedení firmy byl do roku 1914 Otto Spitz a po něm jeho bratr Emmerich Spitz. Dílnu měli v domě na ulici Křenová 69-71.¹⁰³

Podpis firmy je patrný na náhrobech těchto osob – Netti Kulka, Jakob Meitner, Marie Meitner, Jakob Brül, Rosalia Brüll, Ignatz Epstein, Jakob a Josefa Steinschneider, Berta Taubeles, Fany Meitner, Markus Meitner, Moritz Benedikt, Netti Benedikt. Nelze říci, že náhrobky, pocházející z této firmy, jsou po výtvarné stránce shodné. Lze spatřit jak macevy s obloukovým završením, tak s trojúhelníkovým nebo s tvarovaným.

J.L. Urban Olomouc (1 náhrobek v roce 1925). Na náhrobku Julia Herrmanna. Maceva s trojúhelníkovým štítem, která má po stranách dva sloupy a vzhledově se přibližuje spíše křesťanským náhrobkům.

Löwenstamm a Spitz Brno (7 náhrobků v časovém rozmezí 1914 – 1940). Jmenovitě náhrobky – Moritz Steckler, Alois a Ida Mandler, Lilli Storch, Anna a Ignatz Veselý, Artur Taubeles, Emanuel Meitner, Samuel Benedikt.

¹⁰³ Klenovský, Jaroslav: Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska. In: Židé a Morava VII. Sborník z konference konané v listopadu 2000 v Muzeu Kroměřížska, ed. Petr Pálka. Kroměříž 2001, s. 90.

Firmu Löwenstamm provozovali bratři Samuel a Julius v Třebíči. Možnost rozšíření klientely přivedla oba bratry do Brna, kde v roce 1912 spojili svoji firmu s firmou Jakoba Spitze. Ani zde nelze hovořit o jednotném stylu náhrobků.¹⁰⁴

E. Mělnický Olomouc (2 náhrobky v letech 1884 a 1888). Ženské náhrobky Betti Donat a Amalie Langer. V obou případech kvadrátní maceva s tvarovaným završením.

J. Cingroš Olomouc (1 náhrobek v roce 1899). Firma se honosí čestným titulem „císařský a královský dvorní kamenický mistr“. Podpis této firmy spatříme na náhrobku Hany Meitner, manželky knihaře Moiseše Meitnera. Nejedná se o nijak honosnou macevu. Svým vzhledem se spíše přibližuje křesťanským náhrobkům.

B. Spitzkopf Lipník (2 náhrobky v letech 1876 - 1887). Kamenický podnik z Lipníka nad Bečvou.¹⁰⁵ Podpis je patrný na náhrobcích manželů Evy a Josefa Meitnerových a Rosalie Storch. Maceva manželů Meitnerových byla stylizována do podoby desatera. Obě rodiny patřily mezi tovačovské obchodníky.

V. Semerak Olomouc (1 náhrobek v roce 1926). Náhrobek správce tovačovského velkostatku Alexandra Wertheimera.

V. Beck Prostějov (1 náhrobek v roce 1924). Maceva 13ti leté Markéty Klinger. Vzhledem připomíná náhrobek na křesťanském hřbitově.

E. Grämer Olomouc (1 náhrobek v roce 1884). Maceva hospodáře Davida Spitzera, taktéž se vzhledově podobá náhrobku z křesťanského křbitova.

Všechny tyto lokality jsou od Tovačova vzdáleny více jak 15 kilometrů, což svědčí o tom, že v bližším okolí se nenacházely žádné kamenické firmy. Doprava se tak musela promítnout i do ceny náhrobku. Proto je zarážející, že 18 náhrobků bylo vyrobeno brněnskou kamenickou firmou, vzdálenou od Tovačova více jak 60 kilometrů. Zaměříme-li se blíže na náhrobky, které nesou značky brněnské firmy, zjistíme, že to jsou vesměs náhrobky majetnějších a významných členů obce, např. Ascher Taubeles – lékař, Alois Mandler – správce velkostatku, Moritz Steckler – kantor, kteří si mohli finančně dovolit náhrobky ze vzdálených lokalit.

¹⁰⁴ Klenovský, Jaroslav: Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska. In: Židé a Morava VII. Sborník z konference konané v listopadu 2000 v Muzeu Kroměřížska, ed. Petr Pálka. Kroměříž 2001, s. 90.

¹⁰⁵ Tamtéž, s.89.

Z židovských firem můžeme jmenovat J. Spitz Ivanovice n. H a Brno, Löwenstamm a Spitz Brno a B. Spitzkopf Lipník. Převládají tedy křesťanské kamenické firmy. U židovských firem se ale vždy realizovaly větší počty zakázek oproti nežidovským firmám.

4. Významné židovské rodiny

Na základě dochovaného archivního a epigrafického materiálu lze rekonstruovat postavy, jež patřily mezi významnější členy tamější náboženské obce. V potaz byly brány především dochované matriky a z epigrafického materiálu samotné náhrobky a již dříve zmiňované desky, nacházející se v prostorách místní obřadní síně. Z těchto desek víme, že mezi donátory obce patřila rodina Leweků, Schwertschofů, Spitzerů, Steinschneiderů a rodina Brüll. Následující řádky budou věnovány bližšímu rozboru, na základě informací získaných ze studia výše zmíněného materiálu.

Rodina zámožných Leweků pocházela z osady Cvrčov poblíž Tovačova. Zde provozovali vinopalnu. Epigrafický materiál poskytuje informace o celkem pěti členech této rodiny. Jako zakladatel rodu je uváděn Abraham Lewek. O Abrahamu Lewekovi v matrikách nenajdeme zmínku, ale pokud si pozorně přečteme nápisovou desku, jež je umístěna v prostorách obřadní síně, zjistíme, že Abraham Lewek patřil, společně se svým synem Danielem, mezi donátory zdejší náboženské obce. Stav jeho náhrobku nedovoluje transliteraci, víme pouze rok úmrtí, 1810. Podle zjištěných údajů, měl Abraham dva syny, Gabriela a Daniela. O prvním z nich se v matrikách nedochovaly žádné informace, víme pouze, že zemřel roku 1832. Více víme o jeho bratrovi Danielovi. V matrice zemřelých je zapsán jako najímatel vinopalny ve Cvrčově a manžel Fany Lewek. Zemřel ve věku 70 let dne 19.5.1833. Poslední z příslušníků rodu je pochován v blízkosti tumb rodiny Leweků a vykazuje stejné architektonické prvky. Nápisová deska je z důvodu poškození nečitelná.

Rodina Meira Schwertschofa opět pocházela ze Cvrčova neboli Schwertschof. Židé se v této lokalitě usazovali již od 18. století, tudíž přízvisko Schwertschof bylo odvozeno z tohoto místa. Nacházel se zde panský mlýn, pivovar a vinopalna. Celkem dva příslušníci tohoto rodu jsou pohřbeni na místním židovském hřbitově. Mladší z náhrobků patří Chaně, nejspíše dcera Meira a Ley. Časově spadá do roku 1906. Druhý náhrobek patří Lee Schwertschof, manželce Meira Schwertschofa,

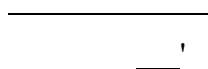
jež zemřela roku 1813. Osoba Meira Schwertschofa není v matrikách zmiňovaná, stejně tak se jeho jméno neuvádí na žádném z čitelných epitafů.

Donační deska z roku 1844/1845 uvádí trojici jmen, jež v této době patřila mezi významné představitele zdejší obce. Na základě dochovaných matričních záznamů lze u všech tří rekonstruovat bližší genealogické souvislosti.

Cvi Hirsch Spitzer se narodil roku 1784 a vykonával povolání obchodníka. Bližší specializaci matriky neposkytují, stejně tak nelze zjistit informace o jeho rodičích. Víme však, že byl ženatý s Elisabeth Spitzer a z tohoto vztahu vzešli dva synové Samuel (*1824) a Isak (*1827). O jeho druhém synovi Isakovi matriky píší, že se stejně jako jeho otec i on stal obchodníkem a ze dvou manželství měl celkem 9 dětí: Markus (*1857), Hermine (*1868), Filip (*1870), Pauline (*1871), Kamila (*1873), Ludwig (*1874), Eva (*1877), Heinrich (*1879), Leo (*1880). Rod Spitzerů sídlil v Tovačově na domě s číslem popisným XIII.

Rodina Steinschneiderů patří v Tovačově mezi nejrozvětvenější rodiny. Převážná část pochází z rodiny Jakoba Steinschneidera, řeznického mistra v Tovačově, č.p.XIV. Se svoji manželkou Josefou, dcerou Jakoba a Anny Meitnerových z tovačova, měli celkem 9 dětí: Marie Meitner (*1836), Judita (*1837), Salomon (*1838), Karl (*1841), Ernestine Donat (*1844), Amalie (*1845), Gabriel (*1848), Charlotte Eisler (*1852), Karolina Jelinek (*1855). Pouze tedy dva syny, kteří se stali zakladateli početného rodu Steinschneiderů v Tovačově. Starší Jakob po smrti svého otce převzal funkci řeznického mistra a mladší Karl je v matrikách uváděn jako pekařský mistr.

Z epitafu Jakoba Brüllla lze usuzovat, že patřil mezi významné představitele obce:

...

Jeho postavení v obci se zajisté upevnilo i sňatkem se Sofii Theumann, dcerou tovačovského rabína Arona Theumanna, který byl uzavřen 26.8.1857 v Tovačově. Za osm let Sofie umírá v důsledku náhodné otravy. Z tohoto sňatku vzešli 4 potomci: David (*1858), chlapec (*1859), Berta (*1861), Ferdinand (*1863). Druhým manželstvím s Rosalií, dcerou obchodníka Abrahama Löbla Mandovski a Rosel z Hlučína, se rodina rozrostla o další dva syny Bertholda (*1867) a Oskara (*1874). Oba ale umírají v dětském věku. Kromě výše uvedených manželství o Jakobovi víme, že se narodil roku 1829 Bernardovi a Karolíně. Smrtí Jakoba Brüllla roku 1902 se v tovačovských matrikách nezmiňuje žádný další mužský pokračovatel rodu.

5. Osobnost židovského mecenáše Davida Gutmanna a jeho rodina

David Gutmann byl typickým představitelem toho, co Jakob Katz nazývá „světský vůdce“ židovské komunity.¹⁰⁶ Od pozdního středověku a raného novověku byly evropské židovské komunity obvykle kontrolovány jak rabínskou, tak světskou elitou. Přestože se v židovském kontextu slovo „světský“ správně nepoužívá, protože judaismus nemá duchovní tak jako je mají římská katolíci, můžeme rozlišit ne-rabínské vedení komunity, jehož legitimita není založena na znalosti Talmudu a halachy, ale na prestiži, bohatství a sociálním nebo politickém vlivu na nežidovské obyvatelstvo.

Halachické autority plnily kontrolní funkci a snažily se zamezit všemu, co by mohlo narušit židovskou tradici. To platilo i v rozsahu jurisdikce. Ne všechny právní záležitosti byly předkládány halachickému soudu. V nezanedbatelném rozsahu působil také světský vůdce jako soudce. Především v záležitostech týkajících se trestných činů, soudních sporů, žalob pro urážku a rvaček.¹⁰⁷

Světský vůdce, jakožto představitel státu, rozhodoval o všech opatřeních s ohledem na obecní politiku a vnější vztahy. Určoval daňové zatížení a zvláštní daně, to vše s pomocí komise pro odhad daně. Rituální záležitosti, týkající se zakázaných pokrmů, dodržování šabatu a zákazu lichvy, směly být formulovány pouze těmi nejlepšími učiteli. Zpravidla byly připisovány rabínovi. Přesto byly tyto záležitosti vyhlašovány jménem světského vůdce.¹⁰⁸

Z primárních zdrojů byly studovány především materiály archivu města Tovačov, jež se nachází ve Státním okresním archivu Přerov, a které poskytují informace o movitém majetku Gutmannů a písemnosti městské rady Tovačov.¹⁰⁹ Daleko bližší poznatky o historii rodu Gutmannů přináší rukopis Wilhelma Gutmanna.¹¹⁰

¹⁰⁶ Katz, Jakob: Tradition und Krise. Der Weg der jüdischen Gesellschaft in die Moderne. München 2002.

¹⁰⁷ Tamtéž, s.101

¹⁰⁸ Katz, Jakob: Tradition und Krise. Der Weg der jüdischen Gesellschaft in die Moderne. München 2002, s.127

¹⁰⁹ SoA Přerov, AMT inv.č.337, k.č.31

¹¹⁰ Gutmann, Wilhelm von: Aus meinem Leben (Als Manuskript gedruckt). Wien, 1891, Wien 1912.

Kořeny rodu Gutmannů sahají až do středních Čech, přesněji do Kolína nad Labem, odkud se v 1. polovině 18. století, Isak, děd Wilhelma a Davida, přiženil do rodiny lipnického familianta. Počátky židovského osídlení města Lipníka jsou doloženy v první polovině 15. století. Na rozdíl od tovačovské komunity udržovala lipnická komunita ješivu a často hostila slavné rabíny, jako Barucha Fränkela. Vlivné postavení jeho tchána v židovské náboženské obci mu zajistilo získání tzv. familiantského místa. Zde bych chtěla odkázat na již dříve zmiňovanou problematiku familiantského zákona. Isak Gutmann společně se svým tchánem, jenž mu poskytl finanční podporu, založili malou dílnu na výrobu vlněného zboží.¹¹¹ Více o životě zakladatele rodu Gutmannů nevíme. Snad ještě to málo, že před smrtí přenechal živnost svému synovi Marcusi Leopoldovi. Kromě této živnosti, se Markus už od mládí připravoval na povolání rabína a po vystudování halachických studií se rabínem skutečně stal. Takovéto studium na ješivě bylo především prestižní záležitostí. Zároveň se naskytovala možnost získat zde dostatek vlivných konexí.

Dílnu na výrobu vlněného zboží nadále rozšiřoval a zaměstnával několik soukeníků. Po sňatku s o šest let mladší Leou Kiniginovou z Lipníka, v roce 1806, se začal věnovat i obchodu. Společně s příbuznými nakupoval v Uhrách surovou ovčí vlnu a prodával hotové zboží, zvláště pak flanel. Takto se mu podařilo v brzké době nashromáždit majetek, který mu zajistil na dlouhou dobu místo mezi nejbohatšími muži Lipníka. V roce 1822 po těžké nemoci zemřela Markusova manželka Lea. Přes odpor rodiny své zemřelé manželky se Markus rozhodl, znovu se oženit. Bylo to především kvůli jeho čtyřem nezletilým dcerám, kterým chtěl zajistit výchovu a plynulý chod domácnosti. Za novou manželku si vzal Berthu Fränklovou, ze spřátelené kroměřížské židovské rodiny. Ke čtyřem dcerám mu Bertha porodila tři děti, z toho dva syny, Wilhelma Isaka Wolfa a Davida.

Dle Wilhelmových slov se jeho otec Markus věnoval četbě a studiu děl hebrejské literatury a po každém jídle, přizval své děti společně s jejich vychovatelem k posezení, u kterého hovořili o významných osobnostech židovských dějin a rodu Gutmannů. Na příkladech z jejich života jim ukazoval, jak se v té či oné situaci

¹¹¹ Zářický, Aleš: *Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století.* In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 93.

zachovat.¹¹² Svůj život Markus Leopold Gutmann završil v polovině třicátých let po roku trvající těžké nemoci.

Na obchodní aktivity svého muže navázala Bertha Gutmannová. Nelze ale hovořit o takovém rozsahu, jako za života Markuse. Z peněz, které získala prodejem vzácných tisků, stříbrného nádobí a šperků, se zapojila do obchodu s vlnou. Z těchto prostředků pak mohla zabezpečit řádný chod domácnosti a zajistit svým dětem, vlastním i nevlastním, spořádaný život. Sama se už nikdy neprovdala.

Nyní k životu dvou stěžejních osob rodu Gutmannů, Wilhelma a Davida. Wilhelm Isak Gutmann se narodil 18. srpna 1826 v Lipníku.¹¹³ Jakožto první mužský potomek se vydal ve šlépějích svého otce, byla mu předurčena dráha rabína. Je zcela pravděpodobné, že po finančním krachu a smrti svého otce Markuse, začal Wilhelm navštěvovat všeobecnou školu (Generalschul) v Lipníku, kde se mu dostalo základního vzdělání, a teologická příprava byla přenechána lipnickému rabínu. Na další halachická studia se Wilhelm vydal k příbuzným rabínům do Topolčan a Zsabokretu v Uhrách. Studium halachy ovšem mladičkého Wilhelma nenaplňovala, toužil po klasickém vzdělání na veřejné škole. Situaci vyřešila až smrt jeho sestry Debory, která onemocněla tyfem. Tyfem se nakazila i jeho matka, jež nemohla nadále plnit roli živitelky rodiny. Wilhelm chtěl pomoci strádající rodině a vrátil se z Uher zpět do Lipníku a sám se ujal vzdělání svého mladšího bratra Davida. Rodina naléhavě potřebovala peníze a Wilhelm, jakožto nejstarší mužský potomek, měl povinnost finance zajistit. Využil tedy nabídky svého strýce Isaka Löwa, který si propachtoval statek ve Štípě na panství Lukov, a stal se vychovatelem jeho dětí. Zisky z chodu statků ale nebyly dostačující a Isak Löw se rozhodl upustit od financování statku, čímž končí i působení Wilhelma na tomto statku. Na přimluvu dalšího ze svých příbuzných se Wilhelm dostal na místo vedoucího administrativy v Lukově. Jeho příbuzný Josef Löw byl nájemcem zdejšího statku a místního pivovaru. Po dobu jeho nepřítomnosti ho měl Wilhelm zastoupit. Wilhelm se na toto místo kvalifikoval a po návratu mu Josef Löw nabídl stálé místo. Ve snaze postavit se

¹¹² Zářický, Aleš: *Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století.* In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 93.

¹¹³ *Encyklopaedia Judaica VII.* Jerusalems 1971, s.990. uvádí jako rok narození letopočet 1825.

na vlastní nohy Wilhelm neprodloužil smlouvu s Josefem Löwem a vydal se zpět do Lipníka.¹¹⁴ Nepatrné finanční úspory mu ale neumožňovaly věnovat se výrobní činnosti a na radu místních obchodníků se zapojil do obchodu s obilím, ve kterém proinvestoval úspory své matky. Zklamán neúspěchem, se rozhodl definitivně skoncovat s obchodní činností a vydat se na úřednickou dráhu. Zlom nastal během jedné z obchodních cest po Slezsku, kde se Wilhelm setkal s jistým bohumínským velkoobchodníkem se sádrou, který se mu zmínil o nedostatečném finančním zázemí své firmy. Wilhelm využil své konexe a zajistil mu schůzku se třemi lipnickými podnikateli zabývajícími se přepravou sádry. Díky tomuto byl Wilhelm jmenován důvěrníkem společnosti a jeho funkce spočívala v zajištění plynulého provozu transportu. Z ročního platu 800 zl. byl schopen poplatit všechny své dluhy a nashromáždit kapitál k tomu, aby mohl znovu začít podnikat. Kromě obilí a sádry se začal věnovat také obchodu s uhlím. Na základě seriózních smluv se snažil vytvořit síť dodavatelů, dopravců a odběratelů. V průběhu let se jeho odběrateli staly K.k. priv. Kaiser Ferdinand Nordbahn, K.k. priv. Donau-Dampfschiffahrts Gesellschaft, Staatseisenbahn Gesellschaft, Englische-Gasanstalt Gesellschaft in Wien a celá řada hutí, potravinářských závodů, především pak cukrovarů. Průmysl si žádal stále větší množství paliva. Dodavatelem pro moravské, uherské a dolnorakouské podniky se měl stát ostravsko-karvinský revír. Těžaři ale nebyly schopni vzhledem k nízké těžbě pokrýt potřeby rakouského trhu a neustále se dožadovali zákazu hornoslezského dovozu, jenž byl doménou Wilhelma Gutmanna. Přestože se Gutmann nabídl, že převezme distribuci jejich uhlí, které zlevní natolik, aby bylo konkurenceschopné, narazil na odpor těžařů, jež ho nařkli, že ohrožuje existenci rakouského báňského průmyslu. Pouze jediná společnost, c.k. kamenouhelné doly v Moravské Ostravě, zastoupená správcem Leopoldem Fiedlerem, předala Gutmannovi veškerou těžbu jím spravovaných dolů. Wilhelm i nadále uhlí prodával tzv. komisním způsobem, tedy cena, za niž bylo uhlí prodáváno odběratelům, nebyla stanovena na základě aktuální hodnoty zboží na trhu, ale byla určena součtem nákupní ceny, výdajů za

¹¹⁴ Zářický, Aleš: *Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století.* In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 94-97.

dopravu a fixní částku pro distributora.¹¹⁵ Prodejce, tedy hornoslezští těžaři, pak obdrželi svůj podíl až po úspěšném provedení transakce. Nyní vstupuje do děje Wilhelmův mladší bratr David. Wilhelm jej oslovil a nabídl mu, aby se spolupodílel na chodu nově vzniklé společnosti Gebrüder Gutmann, v roce 1856. David neváhal, obchod po nedávno zesnulé matce přenechal jednomu ze svých švagrů a odjel do Vídně. Zatímco Wilhelm se věnoval nadále managementu a marketingu firmy, David se zaměřil na firemní finance. V následujících letech se společnosti podařilo získat monopol na obchod s komerčním uhlím z dolů Společnosti rakouských státních drah v tehdejší Banátu. Na konci 60. a na začátku 70. let se společnosti podařilo ovládnout téměř polovinu těžby uhlí a výroby koksů v revíru. Ve stejném období se datuje i spolupráce Gutmannů s Rotschildy, jež byli ochotní převzít zodpovědnost za chod rotschildových báňských a hutních podniků.¹¹⁶ Gutmanni postupně zakládají továrny na výrobu vagónů, šamotových kachlů, cementárny, cihelny i papírny. Kupují tkalcovny, vápencový lom, lodní park i parník. Nadále pokračují v charitativní činnosti a zakládají nadaci, která má za úkol pomáhat chudým Židům v Haliči a Bukovině, zaplatili stavbu vídeňské dětské nemocnice.

Za společenskou prospěšnost císař František Josef I. udělil oběma bratrům Řád Železné koruny III. třídy, jehož držení opravňovalo k povýšení do šlechtického stavu. Wilhelm Gutmann byl povýšen do rytířského stavu nobilitační listinou ze 4. ledna 1878. Erbovní motto si zvolil „SEMPER PROGREDIENS“ („Stále kupředu). O rok později, 5. prosince 1879 se stejného řádu dostalo i Davidovi, jež si za erbovní heslo zvolil „ALLES ZUR ZEIT“ („Všeho do času“).¹¹⁷ Rodové znaky obou bratrů obsahovaly symbol slezské orlice kotvu a ozubené vítkovické kolo, Wilhelm navíc obdržel do erbu židovskou hvězdu. Po smrti obou bratrů

¹¹⁵ Zářický, Aleš: Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století. In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 98-100.

¹¹⁶ Zářický, Aleš: Wilhelm a David Gutmannové, aneb jak dva lipničtí židé k rytířským titulům přišli. In: Moravská genealogická a heraldická společnost. Genealogické a heraldické informace 2004. Brno 2005, s. 30-31

¹¹⁷ Zářický, Aleš: Wilhelm a David Gutmannové, aneb jak dva lipničtí židé k rytířským titulům přišli. In: Moravská genealogická a heraldická společnost. Genealogické a heraldické informace 2004. Brno 2005, s. 31

přebírá podnik Max Gutmann, syn Wilhelma. Na přelomu 19. a 20. století vytvářel pro dělníky podmínky pro regeneraci a odpočinek: dělnické kolonie, lázně a školky. Když v roce 1930 zemřel, zanechal po sobě podíly ve třiceti továrnách a bankách. Posledním správcem obrovského majetku se stal Maxův syn Wolfgang, který se před nacisty skrýl ve Švýcarsku.

David Gutmann se narodil 2. prosince 1834 v Lipníku, jako druhý syn Markuse Leopolda Gutmanna a Berthy Gutmannové. O jeho dospívání neexistují téměř žádné zprávy. Jak již bylo řečeno dříve, David, jakožto druhorozený syn nebyl oprávněn získat familiantský status. Toto nařízení se ale ruší ještě v době jeho dětství. David a jeho generace musela být tedy svědky přeměny života moravských Židů po roce 1848. Již dříve bylo zmíněno, jaké možnosti poskytoval revoluční rok 1848 pro židovské obyvatelstvo.

V Pamětech Wilhelma Gutmanna se poprvé zmínka o Davidovi, tehdy ve věku deseti let, objevuje v době, kdy se Wilhelm vrátil z Uher zpět do Lipníka, aby pomohl strádající rodině a sám se ujal vzdělání svého mladšího bratra Davida.¹¹⁸ Víme určitě, že navštěvoval stejnou městskou školu jako jeho starší bratr Wilhelm a připravoval se na povolání drobného živnostníka.¹¹⁹ Další zmínka je až z roku 1856, kdy byl David osloven svým bratrem Wilhelmem, aby vstoupil do společného podnikání ve firmě Gebrüder Gutmann.

David Gutmann se svojí činností neodmyslitelně zapsal do historie města Tovačova. Na základě postupného uvolňování společenských, kulturních i hospodářských hranic po roce 1848, si David Gutmann v červenci roku 1887 jako úspěšný průmyslník koupil predikát i tovačovský zámek s velkostatkem za částku 2 700 000 zlatých. Zde bych chtěla znovu odkázat na Úvod, na kapitolu o následcích roku 1848. Předchozí majitel, urozený pan František z Kueneburgu, byl nucen zámek prodat kvůli finančnímu zadlužení. David si byl vědom, že výnosy z hospodaření velkostatku mu pomohou nést náklady na udržování zámku,

¹¹⁸ Zářický, Aleš: *Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století.* In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 94.

¹¹⁹ Zářický, Aleš: *Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století.* In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 94.

který zakoupil ve velmi zpustošeném stavu. Pomineme-li modernizační úpravy zámku, přispěl David Gutmann i k zprůmyslnění oblasti, nejprve výstavbou cukrovaru v Anníně v období let 1890-1891 a následně výstavbou železniční přípojky Tovačov – Kojetín. Finančně i hmotně zabezpečil stavbu škol a radnice ve městě. Gutmann rovněž financoval výstavbu židovské smuteční síně v roce 1889, podle projektu vídeňského architekta a prostějovského rodáka Maxe Fleischera, který byl v této době v Tovačově činný i při přestavbě zámku, projektoval také budovu školy a úpravu radnice. Skutečnost, že David financoval celou smuteční síň, je patrná z nápisu ve štítu:

Tedy v překladu „Založeno a postaveno s horlivou duší od urozeného Davida, rytíře Gutmanna, prokazujícího milosrdenství také zemřelým. Budiž majetkem svaté obce tovačovské. Z tohoto nápisu je patné, že se David mezi židovskými obyvateli města těšil velké oblibě. Když v roce 1912 David zemřel, zdědil zámek Davidův nejstarší vnuk Vilém Heřman Gutmann.¹²⁰ I on pokračoval v úpravách zámku společně se svoji manželkou Hedvikou Gutmannovou, ale na úspěch svého děda Davida nikdy nenavázal.

Podle čtvrtého prováděcího výnosu ze dne 7.2.1940 vydaného k nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939, museli všichni Židé v politickém okrese Přerov ohlásit své podniky, živnosti, zemědělské majetky, akcie, práva podílnická a podíly na pozemcích a podnicích.¹²¹ Městská rada v Tovačově, již v dubnu téhož roku podnikla potřebné kroky, zdali by bylo možné získat do vlastnictví židovské podniky, na které se vztahoval výnos o arizaci narijských podniků. Mezi jinými byl jmenován i podnik Viléma Gutmanna. Žádost městská rada odůvodnila tím, že město není podpořeno žádným průmyslovým podnikem, který zde nebyl zřízen pro špatné komunikační spojení. Získáním velkostatku Viléma Gutmanna spolu s lesním majetkem by mělo město možnost zvýšit hospodářsko – zemědělskou zdatnost.¹²²

¹²⁰ Syn Ludvig zemřel ještě dřív než jeho otec.

¹²¹ SoA Přerov, AMT, inv.č.337, k.č.31

¹²² Tamtéž

Pro představu o rozsahu tovačovského panství v době panování Gutmannů, mohu uvést zprávu z berního úřadu v Kojetíně, adresovanou městskému úřadu v Tovačově, dne 13. června 1941. Berní úřad v Kojetíně vyzývá městský úřad v Tovačově, aby neprodleně sdělil hodnotu nemovitostí, ležících v obvodu katastrální obce, jež dříve náležely Dr. Vilému Gutmannovi, a které nyní spadají pod vnuceného správce. Výsledkem je jednostránková zpráva s výčtem všech pozemků a jejich rozsahu v hektarech.¹²³ Konkrétně – Role (263.6393 ha), louky (43.4540 ha), zahrady (6.1497 ha), pastviny (0.8991 ha), stavební pozemky (6.4610 ha), neplodné pozemky (3.1576 ha), les (119.5775 ha). Celková výměra tedy činila kolem 443 ha.

Někdejší majetek v Československu Gutmannové nikdy zpět nedostali. Zámek Tovačov byl za 2. světové války ve vlastnictví Úřadu zastupujícího říšského protektora. Vilém Heřman Gutmann, poslední a bezdětný majitel zámku, se o zpětné získání zámku pokoušel. Snažil se poukázat na Benešovy dekrety, ale neuspěl. S nástupem komunismu v roce 1948 byla z Tovačova odvezena i větší část mobiliáře, který dříve Gutmannům patřil. Po roce 1989 se už nikdo z Gutmannů o restituci nepokoušel. Tak končí i historie Gutmannů u nás.

¹²³ Tamtéž

6. Závěr

Židovská náboženská obec v Tovačově patřila mezi menší moravské komunity. Na rozdíl od blízkých komunit v Prostějově, Kroměříži a Přerově, tovačovská komunita nikdy neudržovala ješivu. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že zde žilo relativně pár bohatších osob. Podle Shay Takkanot musela každá komunita, ve které žilo 30 relativně bohatších osob, platit daně podle svých příjmů a byla povinna financovat ješivu. Protože tovačovská komunita ješivu neudržovala, muselo zde žít méně než 30 rodin, dost bohatých na to, aby platily daně podle svých příjmů.¹²⁴ Počet povolených židovských rodin v Tovačově činil v 18. století 25 rodin.¹²⁵ Nicméně komunita poslala svého zástupce na „velké shromáždění“, vaad z roku 1748, což svědčí o tom, že podíl tovačovské komunity na daních, placených všemi moravskými židovskými komunitami, musel být větší než 0.5% a menší než 1% z celkové sumy. Podle Shay Takkanot, takovéto podílnictví opravňovalo komunitu vyslat svého zástupce na shromáždění.¹²⁶

Na rozdíl od předešlých studií, zaměřených na dějiny židovské obce, jsem se ve své práci koncentrovala na historii židovské komunity v časovém rozmezí lety 1848-1942. Mým cílem nebyla snaha zaměřit se na všechny významné historické události nebo osobnosti, ale věnovat pozornost rodinné historii, demografii a zvykům. Přínos své práce vidím, jak po stránce regionálních dějin, tak po stránce genealogické.

Z tohoto důvodu byl studován specifický pramenný materiál: epigrafický materiál, nacházející se na židovském hřbitově v Tovačově a archivní materiál, jmenovitě matriky narozených, oddací a zemřelých pro Tovačov a částečně i pro Kojetín, neboť v roce 1891 byla židovská náboženská obec v Tovačově zrušena a jako náboženský spolek připojena k židovské obci v Kojetíně. Z údajů obsažených v těchto matrikách vycházela značná část katalogu. Státní okresní archiv Přerov byl bohatší spíše na novodobý materiál, jako jsou vyhlášky, hlášení k pobytu,

¹²⁴ Hailperlin, Israel (ed.) Takkanot Medinat Mehrin etc. p. 1 [no. 1] and p. 5 [no.12]

¹²⁵ Scari, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen . Brünn, 1835, S.6.

¹²⁶ Israel Hailperlin (ed.) Takkanot Medinat Mererin etc. p. 11 [no.25] and p. 235. V roce 1748 byl Tovačov na shromáždění zastoupen Isserlem. V roce 1754 byla tato instituce zrušena Generálním nařízením Marie Terezie.

seznamy židů, odhady majetku. Naopak fond velkostatku Tovačov, jenž se nachází v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, ukrýval soupis židovských familiantů z konce 18. a počátku 19. století nebo seznam osob s původními jmény a nově přijatými. Písemnosti uložené v posledních dvou zmiňovaných archivech pomáhaly doplnit informace v případě, že tyto informace nebyly uvedeny v matrikách. Jedná se především o data narození, bydliště a povolání. Matriky židovských náboženských obcí v českých zemích mají velký význam pro genealogické výzkumy a mnohdy jsou jediným dokladem existence židovského obyvatelstva.

Takto získané informace byly zpracovány do katalogu. Rozvržení kolonek tohoto programu odpovídá údajům, získaných z bližšího studia epigrafického a archivního materiálu. Přestože se na hřbitově nachází 293 náhrobků, čítá katalog celkem 425 záznamů. Větší část náhrobků se kvůli erozi nedala přiřadit. Katalog zahrnuje všechna jména, jež figurovala v tovačovských matrikách zemřelých. Pro bližší orientaci byl vypracován plánec hřbitova, který je součástí této práce. Katalogové záznamy byly řazeny od čísla 1 do čísla 293, záznamy, jež nenesou signaturu, byly zařazeny za poslední signaturu v abecedním pořadí.

V období, které předcházelo zavedení židovských matrik, se v mnohých křesťanských matrikách setkáváme, na zadních stranách, s oddíly věnovanými zápisům o židovském obyvatelstvu. Snaha evidovat židovské obyvatelstvo se poprvé v českých zemích objevuje v 30. letech 18. století. V tomto období nelze ještě hovořit o matrikách v plném slova smyslu, zpočátku se jednalo o sňatkové předpisy, které byly vedeny spíše za účelem omezení počtu židovských rodin. Skutečný zlom ve vedení matrik nastal v době josefínských reforem. Až za vlády Josefa II. byly zřízeny matriky za účelem evidence židovského obyvatelstva. Patent ze dne 20. února 1784 ukládal židovským matrikářům přesné instrukce, jak postupovat v zápisech do matrik narozených, oddacích a zemřelých. Aby byla zajištěna jednotnost ve vedení matrik, měli matrikáři povinnost záznamy vpisovat do předem předtištěných formulářů, které byly stejné i pro křesťanské matriky. S ohledem na židovskou tradici připouštěl patent úpravu rubrik.

Ve většině případů se obřízka provedla v tovačovské synagoze. Podmínky v domácnostech nebyly vždy vyhovující, přesto se můžeme setkat i s případy, kdy se místo narození shoduje s místem obřízky, a to především v menších obcích, které neměly synagogy, např. Klopotovice, Troubky, Majetín, kde hrozilo

nebezpečí při převozu novorozeného dítěte do větší obce, jež měla vlastní synagogu. Stávalo se tak hlavně u dětí najímatelů anebo vlastníků hospodářských usedlostí. Otec bývá zpravidla přítomen a někdy se obřízky sám ujme, ovšem jen v případech, že je vybaven teoretickými znalostmi i praktickou zkušeností a potom, co jej odpovědné úřady shledaly oprávněným k tomuto úkonu. V tovačovských matrikách figuruje stejné jméno otce i mohela pouze v případech, že otec současně v obci vykonával funkci mohela. S obřízkou je v židovské tradici spojeno i přidělení jména u chlapců. Matriky dokládají, že se časové rozmezí pro určení jména u dívek pohybovalo v rozmezí týden až čtrnáct dní. Ceremonie taktéž probíhala v synagoze. Stejně jako u chlapců se zde můžeme setkat s případy, kdy se místo narození shoduje s místem přiřazení jména. Z celkového počtu 293 zemřelých se podařilo z matrik narozených přiřadit 70 údajů o obřízce či přidělení jména.

Při zpracovávání údajů z matrik do katalogu bylo zaznamenáno 54 údajů s uvedením dne, měsíce, roku, místa, věku snoubenců a stavu, např. „20.11.1870 synagoga Přerov, věk 21 let, svobodný“. V letech 1849 – 1936, dolní hranice koresponduje s rokem, ve kterém byly zrušeny familiantské zákony.

Podíváme-li se podrobněji na údaje plynoucí z katalogu, zjistíme, že věková hranice snoubenců neklesla pod hranici 17 let u žen a 23 let u mužů. Záznamy v matrikách svědčí i o sňatku v pokročilém věku. U žen se běžně vyskytovalo, že byly svobodné i ve věku 37 let. Pouze v jednom případě se ovdovělá žena znovu provdala. Věková hranice svobodných mužů se pohybovala okolo 44 let. Oproti ženám vykazuje katalog větší počet ovdovělých mužů, kteří se znovu oženili. Tento jev je třeba dávat do souvislosti s tradiční zvyklostí a náboženským příkazem Židů, mít početné rodiny. Podle matričních záznamů ne všechny snoubenci byli oddáni v tovačovské synagoze. Z uvedených lokalit mohou citovat Troubky, Kroměříž, Drahlov, Leskovec ve Slezsku, Podolí u Přerova, Kojetín, Zlobice, Dřevnovice, Cvrčov a Nový Dvůr v Tovačově. V menších městech, jež synagogy nemají, se obřad prováděl nejspíš v domě jednoho ze snoubenců. Dochovaný archivní materiál, nasvědčuje tomu, že v tovačovské komunitě docházelo i k smíšeným sňatkům.¹²⁷ Což svědčí o tom, že tamější židovská

¹²⁷ SoA Přerov, AMT, inv.č.337, k.č.31

komunita nepatřila k ortodoxním a měla i nadále snahu postarat se o svoje souvěrce.

Bližší studium prokázalo, že matriky vykazují vysoký počet dětské úmrtnosti. Celkový počet činí 83 případů, vzhledem k tomu, že matrika zemřelých je vedena teprve od roku 1848, nelze u starších náhrobků zjistit bližší příčinu a v mnoha případech ani věk zemřelého. Zde můžeme rozlišit dvě hlavní skupiny příčin. Do první skupiny patří choroby, které postihují malé děti a v současné době nepředstavují takovou hrozbu. Jako nejčastější příčinou úmrtí dětí ve věku 10 dní až 14 měsíců se jeví psotník, tetanické křeče. Děti ve věku 9 měsíců až 8 let často umíraly na spálu, tedy bakteriální onemocnění, které se projevovalo vyrážkou. Z dalších dětských nemocí mohu jmenovat spalničky a záškrť.

Druhá skupina zahrnuje choroby, které postihovaly i dospělé osoby. Konkrétně souchotiny neboli tuberkulóza. Matriky vykazují počet 14 nakažených dětí ve věku 1 měsíc až 12 let. Celkový počet nakažených tuberkulózou se pohyboval v časovém rozmezí let 1849 – 1938, okolo 37 nakažených. Mezi další závažná onemocnění, kde je zdrojem nákazy nemocný člověk, patří cholera. V tovačovských matrikách jsou zmínky o 4 osobách, ve věku od 14 do 66 let, které podlely tomuto onemocnění. Všechny tyto případy časově spadají do let 1849-1851, tedy do období pandemie cholery v Evropě.

V průměru se muži i ženy dožívali věku 70 let. Nejčastější příčina úmrtí lidí ve věku nad 70 let byla sešlost věkem, celkem v 31 případech.

Kromě tradičních řemesel, jež odůvodňuje Tóra, se Židé angažovali ve všech oblastech hospodářství a živnosti. Dostatečný kapitál umožnil Židům usadit se ve starých šlechtických osadách nebo pod ochranou feudálů, kteří využívali jejich hospodářského významu v boji s městy. Nejstarší židovské povolání je uvedeno v pernštejnském urbáři z roku 1567, kdy se zmiňuje Jelen sklenář a Jakob sklenář. Jako druhé nejstarší povolání, zmiňované v pernštejnském urbáři z roku 1567, se jeví povolání mečíře, tedy kováře, jež se zabývá výrobou kordů, šavlí, dýk a jim podobných zbraní. Hlavní těžiště židovského hospodářství přesto spočívalo v obchodu. Židovské matriky bohužel ve více jak polovině případů neuvádí bližší specializaci obchodu (pouze obchodník, kupec, soukromník), u případů, kde jsou specializace uvedeny, můžeme zboží obchod rozdělit na maloobchod, obchod s textiliemi, kůžemi, dobyt看em a drůbeží a se zemědělskými produkty. Z tradičních řemeslných povolání, vyskytujících se v matrikách, můžeme

jmenovat povolání řezníka, pekaře a krejčího. Z těchto tradičních profesí je právě první zmiňované zastoupeno nejpočetněji. Z profesí, jež vyžadují manuální zručnost, se objevují povolání klempíře, stolaře, kloboučníka a nádeníka. Vedle profesí tradičních a profesí, které sice tradiční nejsou, ale Židé se v nich uplatnili, můžeme pozorovat ještě jednu skupinu. Jedná se o povolání, jež přinášela určitou společenskou prestiž a posouvala na společenském žebříčku – ředitel velkostatku, lékař, učitel, atd.

S první písemnou zmínkou o tovačovských Židech se setkáváme v roce 1567 v tovačovském urbáři. Podle tohoto urbáře na tovačovském panství žilo celkem 911 osedlých. Panství zahrnovalo jedno město (Tovačov), dvě městečka (Kralice, Klenovice n. H.) a 15 vsí. V roce 1567 měl Tovačov jako panské město celkem 187 osedlých, z toho bylo 26 osedlých Židů - Isak, Žalman, Bečička, Jelen, Knězpero, Kolman, Aron, Uchman, David, Jelen sklenář, Plščka, Isak, Majer, Isak, Mandl, Eliáš, Jakob, Koplínek, Jehlička, Mayer mečíř, Mandl sklenář, Sajtl, Jan Bečička, Dlouhá, Danihelka a Kohout.¹²⁸ V souhrnu lze říci, že se počet židovských obyvatel pohyboval okolo 10-12% z celkového počtu obyvatel. Počet povolených rodin činil v 18. st. pro Tovačov 25 rodin.¹²⁹ Soupis Židu, datovaný 12. červnem 1782 uvádí celkem 20 rodin.¹³⁰ Na rozdíl od křesťanů v našich zemích, Židé nepoužívali příjmení až do roku 1787, je tedy obtížné ze soupisu z roku 1782 určit příjmení. Identifikaci osob umožňuje až seznam jmen a příjmení přijatých, dle patentu ze dne 27. srpna 1787, dochovaný v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc.^{131/132} Ponecháme-li stranou osoby, jež byly pohřbeny ještě před rokem 1787, zjistíme, že celkový počet příjmení, figurujících v katalogu, se zastavil na čísle 75. Studium matriky oddací, neboť jako jediná se

¹²⁸ ZA Opava, Vs Tovačov, inv.č.582.

¹²⁹ Scari, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen . Brünn, 1835, S.6.

¹³⁰ ZA Opava (pobočka Olomouc), Vs Tovačov, inv.č.16

¹³¹ Tamtéž

¹³² Seznam s určitými pravopisnými korekcemi otiskl Marada, Miroslav: Antroponymický obraz tovačovské židovské obce konce 18. a 1. poloviny 19. století. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov 2005, Přerov,2005, s. 35-44

datuje rokem 1784, ukázalo, že i po dekretu Josefa II. se příjmení do matrik nezapisovala a hlavy rodin jsou i nadále zapisovány pouze prvním jménem. Z nejstarší dochované matriky tak nelze rozpoznat, ke které rodině kdo patřil, čímž bylo ztíženo genealogické bádání.

V souvislosti s migrací do velkých měst dochází v Tovačově ke stagnaci obyvatelstva. V roce 1851 bylo zjištěno ještě 194 obyvatel města z celkem 1 697, v dalších letech můžeme sledovat už jen pokles počtu, který se v roce 1930 zastavil na počtu 56 židovských obyvatel z 2 838 obyvatel města.¹³³ Za více jak 20 let od vydání liberální ústavy, v roce 1891, byla ŽNO v Tovačově zrušena a připojena k větší ŽNO v Kojetíně, což vyvolalo protesty příslušníků komunity.¹³⁴ Takovéto změny ve struktuře nutně vyžadovaly úpravu obecních záležitostí. Pro Kojetín, tedy pro přetvořenou náboženskou obec, měly být vykonány nové volby představenstva a výboru. Jména tovačovských rabinů lze rekonstruovat na základě zápisů z knihy Pinax, z let 1645 – 1695, zápisní knihy almužnické pokladny, z knih bratrstva, úmrtních protokolů a matričních zápisů.¹³⁵

Charakter správy židovských náboženských obcí zásadně ovlivnila německá okupace v letech 1938 – 1945, v případě českého pohraničí a v letech 1939 – 1945 v případě území, ze kterého byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Hlavním cílem německé správy byla likvidace českého státu, národa a osídlení území německým obyvatelstvem. Tato koncepce také ovlivnila židovskou politiku okupační moci. Protektorátní vláda již 17. března 1939 přijala soubor protižidovských opatření. Na základě dochovaných vyhlášek můžeme rekonstruovat, do jaké míry byla židovská obec v Tovačově postižena protižidovskými opatřeními. Ty se týkaly všech složek života. Dne 26.6.1942 v 11 hodin a 55 minut bylo všech 48 tovačovských Židů deportováno do Terezína, transportem Aaf ze sběrné stanice v Olomouci a odtud do vyhlazovacích. Starší 50 let byli převezeni v roce 1942 na východ, ostatní do Osvětimi, v rozmezí let 1943-1944. Z celkového počtu 48 deportovaných přežily pouze dvě ženy, Hilda

¹³³ Fišer, Zdeněk.: Tovačov a Židé.VVM,48,1996,č.4,s.412-413

¹³⁴ SoA Přerov, AMT inv.č.342 k.č.261

¹³⁵ Flesch, Heinrich: Aus dem Pinax von Tobitschau. Jahrbuch der Gesellschaft der Juden in der Cechoslovakischen Republik, 1931, S.257-273.

Benediktová a Gerta Fleischmannová, ani jedna se už do Tovačova nevrátila a po válce se v Tovačově židovská obec již neobnovila.

Seznam použitých zkratk:

atd. – a tak dále

břez. – březen

červ. – červen

červen. – červenec

dub. – duben

kvad. – kvadrátní

F.I.A. - Friede Ihrer Asche

F.S.A. – Friede Seiner Asche

geb. – geborene

gest. – gestorben

H.R. – Hier Ruht

květ. – květen

Lebensj. – Lebensjahre

led. – leden

listop. – listopad

nar. – narozen / narozena

ornam. – ornamentální

před. – přední

popř. – popřípadě

pros. – prosinec

r. – recto

roz. – rozená

říj. – říjen

s. – strana

sign. – signováno

sl. – sloupec

srp. – srpen

sv. - svatba

tzn. – to znamená

tzv. – tak zvaný

v. – verso

vegetat. – vegetativní

ún. – únor

zad. – zadní

zář. – září

zemř. – zemřel / zemřela

zl. - zlatých

Seznam pramenů

Státní okresní archiv Přerov, archiv města Tovačov:

SoA Přerov AMT, inv.č.3186
SoA Přerov AMT, inv.č.318/26
SoA Přerov AMT, inv.č.337,k.č.31
SoA Přerov AMT inv.č.342 k.č.261
SoA Přerov AMT, inv.č.584, k.č.80
SoA Přerov AMT, inv.č. 582, k.č.79

Zemská archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, velkostatek Tovačov:

ZA Opava (pobočka Olomouc), Vs Tovačov, inv.č.16
ZA Opava, Vs Tovačov, inv.č.582.
ZA Opava, Vs Tovačov, inv.č.13

Národní archiv v Praze, fond č. 167- matriky židovských náboženských obcí v českých krajích:

NA Praha, fond č.167, inv.č.809, kn.č.809
NA Praha, fond č.167, inv.č.810, kn.č.810
NA Praha, fond č.167, inv.č.2152, kn.č.2152
NA Praha, fond č.167, inv.č.2153, kn.č.2153
NA Praha, fond č.167, inv.č.2154, kn.č.2154
NA Praha, fond č.167, inv.č.255, kn.č.2155

Seznam literatury

ČAPKOVÁ, Kateřina: Češi, Židé, Němci? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha, 2005, s. 4-48, s.54-55, s.178-179.

FLESCHE, Heinrich.: Aus dem Pinax von Tobitschau. Jahrbuch der Gesellschaft der Juden in der Cechoslovakischen Republik, 1931, s.257-273.

GOLD, Hugo: Geschichte der Juden in Kojetein. In: Gold, Hugo (Hsg.): Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929, s.279-287.

GUTMANN, W. von: Aus meinem Leben (Als Manuskript gedruckt). Wien, 1891, Wien 1912.

HALPERIN, Israel (ed.) Takkanot Medinat Mehrin, 1952, s. 1 [č. 1], s. 5 [č.12], s.11 [č.25], s.235.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost. Praha, 2005.

JAKSCH,P.K.: Gesetzlexikon in Geistlichen, Religions, und Toleranzfache wie auch in Gütet, Stitftungs, Studien und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800, Prag 1828, IV, s.119

KÁRNÝ, Miroslav; Franková, Anita: Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války. In:Židé – dějiny a kultura. Praha, 1997, s. 61.

KATZ, Jakob: Tradition und Krise. Der Weg der jüdischen Gesellschaft in die Moderne. München 2002, S.101, 127.

KLENOVSKÝ, Jaroslav: Kamenické firmy působící na území Moravy a Slezska. In: Židé a Morava VII. Sborník z konference konané v listopadu 2000 v Muzeu Kroměřížska, ed. Petr Pálka. Kroměříž 2001, s. 89-90.

KUDĚLA, Jiří: Poznámky k dějinám židů v habsburské monarchii v 16. - 19. století. In Folia Historica Bohemica 16, Praha: Historický ústav, 1993, s.16-18.

LAPÁČEK, Jiří: Pokusy o separaci, translokaci a permutaci Židů na přerovsku v letech 1726-1730.In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v říjnu 1994.

MARADA, Miroslav: Antroponymický obraz tovačovské židovské obce konce 18. a 1. poloviny 19. století. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2005, Přerov 2005, s.35-44.

MARADA, Miroslav: Nejstarší náhrobky na židovském hřbitově v Tovačově, In: Judaica Bohemiae 40/2004, s.125-141.

MARADA, Miroslav: Nejstarší náhrobky židovského hřbitova v Tovačově. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2003, Přerov 2003, s.7-21

MARADA, Miroslav: Židovský hřbitov v Tovačově. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově 2002, Přerov 2002, s.13-28.

MATUŠÍKOVÁ, Lenka : Židovské matriky HBMa : 1784-1949(1960), Státní ústřední archiv v Praze 1999, Praha 1999, s. 7-9.

MILLER, Michael L.: Crisis of rabbinical authority : Nehemias Trebitsch as moravian Chief Rabbi, 1832–1842. In *Judaica Bohemiae*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008., Sv. XLIII, s. 66-70, s.72-81.

MILLER, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, s.10-14, s.30-50, s.201-216, s.

Miller, Michael L.: The Rise and Fall of Archbishop Kohn: Czechs, Germans, and Jews in Turn of the Century Moravia. In: *Slavic Review*, vol.65, No.3, 2006, s.446-474.

NESLÁDKOVÁ, Ludmila: Profesionální orientace a sociální postavení moravských židů od josefínských reforem do zániku rakousko-uherské monarchie. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno, 2003, s.55 - 62.

PACHTA, Vít: Historie veřejné správy. Jak to bylo s územní, městskou a obecní správou na území ČR ve staletích. Rámcové schéma přednášek pro studenty VOŠ. Olomouc, 2003, s. 56 – 57.

ROHÁČEK, Jiří: Epigrafika v památkové péči. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště. Praha 2007.

SCARI, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen . Brünn, 1835, S.6.

SVĚRÁK, Vlastimil: Moravští židé ve světle zákonů v letech 1848-1918. In: XXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s.31, 33.

ŠEDINOVÁ, Jiřina: Židé v Čechách a na Moravě. In: *Židé, Dějiny a kultura*. Praha, 1997, s.42.

TEUFEL, Helmut : Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht an Weissen Berg (1526-1620). Inaugural Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Alexander-Universität. 1971, S. 182, 361 – 362, 365.

VISI, Tamas: A Moravian Defence of Orthodoxy: Mordechai Benet and the Rabbinic Literary System. In: *Jewish Culture and History* 11, 2010, in print.

VRIES, Simon Philip de: Židovské obřady a symboly, Praha 2009, s. 169-170, 174.

Wilke, Carsten: Biographisches Handbuch der Rabbiner, part. I: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern, 1781-1871, Mnichov 2004, s. 405, č. 651.

ZÁŘICKÝ, Aleš: Semper progrediens. Podnikatelské aktivity Wilhelma Gutmanna a založení obchodního domu „Gebrüder Gutmann, Wien“ v polovině padesátých let 19. století. In: XXXVI. Mikulovské sympozium 2000, Brno 2003, s. 93 – 100.

ZÁŘICKÝ, Aleš: Wilhelm a David Gutmannové, aneb jak dva lipničtí židé k rytířským titulům přišli. In: Moravská genealogická a heraldická společnost. Genealogické a heraldické informace 2004. Brno 2005, s. 30-31.

Tištěné dokumenty

časopis Die Welt, roč.1, 1897, č.1, s.1

časopis Die Welt, roč.2, 1898, č.40, s.9

časopis Die Welt, roč.3, 1899, č.19, s.12

časopis Die Welt, roč.3, 1899, č.52, s.11

FIŠER, Zdeněk.: Tovačov a Židé. VVM,48,1996,č.4,s.412-413.

Internetové zdroje

<http://www.geni.com/people/Ernst-Katscher/6000000002765614399> ze dne 10.7.2010

Resumé

Die jüdische Religionsgemeinde in Tobitschau hat zu den kleineren. Im Unterschied zu den nah gelegten Komunitäten in Proßnitz, Kremsier und Prerau, die Komunität in Tobitschau hat nie ješiva gehalten. Diese Tatsache deutet darauf hin, dass hier nur relativ wenige reichere Personen gelebt haben. Die Komunität hat ihren Vertreter zu einer sogenannten „Großversammlung“ (vaad) im Jahre 1748 geschickt, was auch davon zeugt, dass der von der tobitschauer Komunität bezahlte Anteil an Steuern, die alle mährischen jüdischen Gemeinschaften gezahlt haben, mehr als 0,5% und weniger als 1% von der Gesamtsumme betragen hat. Zusammengefasst kann man sagen, dass sich die jüdische Einwohnerzahl ungefähr zwischen 10-12% der Gesamtbevölkerung bewegt hat. Die Anzahl der erlaubten Familien in Tobitschau im 18. Jahrhundert hat 25 Familien gezählt¹³⁶. Im Zusammenhang mit der Migration in die Großstädte im Jahre 1848 beginnt in Tobitschau die Stagnation der Einwohnerzahl. Im Jahr 1891 ist die jüdische Religionsgemeinschaft in Tobitschau aufgelöst und an die größere jüdische Religionsgemeinschaft in Kojetein angeschlossen. Die deutsche Okupation im Jahre 1938–1945 hat grundsätzlich den Charakter der Verwaltung der jüdischen Religionsgemeinschaften beeinflusst.

Im Unterschied zu den früheren auf die Geschichte der jüdischen Gemeinde gerichteten Studien habe ich mich in meiner Arbeit auf die Geschichte der jüdischen Komunität im Zeitraum 1848-1942 konzentriert. Mein Ziel war nicht, sich auf alle bedeutenden historischen Ereignisse oder Persönlichkeiten zu konzentrieren, sondern ich habe meine Aufmerksamkeit der Familiengeschichte, der Demografie und den Volkssitten gewidmet. Aus diesem Grund ist eine spezifische Materialquelle studiert worden: epigrafisches und archivalisches Material. Der erhebliche Teil des Katalogs geht gerade von den in dem Matrikenbüchern enthaltenen Angaben aus. Der Katalogentwurf entspricht den Angaben, die aus dem Studium des epigrafischen und archivalischen Materials erworben sind.

¹³⁶ Scari, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren k.k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen . Brünn, 1835, S.6.

Die Tendenz, jüdische Bevölkerung zu registrieren, erscheint in den böhmischen Ländern zum ersten Mal in den 30. Jahren des 18. Jahrhunderts. In diesem Zeitraum kann man noch nicht über Matrikenbücher im wahren Sinne des Wortes reden, am Anfang hat es sich um „Heiratsvoschriften“ gehandelt, die eher zur Begrenzung der Anzahl der jüdischen Familien geführt worden sind. Der tatsächliche Durchbruch bei der Führung der Matrikenbücher hat sich im Zeitraum der Josefinischen Reformen ereignet. Erst unter der Regierung des Josef II. sind Matrikenbücher unmittelbar für die Evidenz der jüdischen Bevölkerung errichtet worden.

In den meisten Fällen ist die Beschneidung in der tobitschauer Synagoge durchgeführt worden. Die Bedingungen im Haushalt waren nicht immer ausreichend, trotzdem sind auch Vorfälle bekannt, wo der Geburtsort mit dem Ort der Beschneidung übereinstimmt und das vor allem in kleineren Gemeinden, die keine Synagogen hatten. Die Matrikenbücher dokumentieren, dass sich der Zeitabstand für die Bestimmung des Namens bei Mädchen zwischen 1 und 2 Wochen bewegt hat. Die Zeremonie hat auch in der Synagoge stattgefunden. Genauso wie bei den Jungen sind hier Vorfälle bekannt, wo der Geburtsort mit dem Ort der Zuordnung des Namens übereinstimmt. Aus der Gesamtzahl der 293 Gestorbenen ist es gelungen, aus der Geburtsmatrik 70 Angaben über die Beschneidung oder Bestimmung des Namens zuzuordnen.

Bei der Verarbeitung der Angaben aus den Matrikenbüchern zum Katalog sind 54 mit dem Angeben des Tages, Monats, Jahres, Orts, Alters und Familienstandes der Verheirateten notiert. Bei der näheren Betrachtung der Katalogangaben stellen wir fest, dass die Altersgrenze der Verlobten 17 Jahre bei Frauen und 23 Jahre bei Männern nicht unterschritten hat. Der Katalog weist im Vergleich zu den Frauen höhere Anzahl an verwitweten Männern auf, die erneut verheiratet haben. Diese Erscheinung ist mit den traditionellen Gewohnheiten und mit dem religiösen Gebot der Juden, zahlreiche Familien zu haben, in Zusammenhang zu bringen. Ein ausführliches Studium hat aufgezeigt, dass die Matrikbücher eine hohe Anzahl an Kindersterblichkeit aufweisen, die Gesamtzahl beträgt 83 Fälle. Durchschnittlich haben Männer und Frauen 70 Jahre erreicht. Die häufigste Todesursache der alten Menschen über 70 Jahre war Altersschwäche, insgesamt 31 Fälle.

Ausser den traditionellen Gewerben, die in der Thora begründet sind, haben sich Juden in allen Wirtschafts- und Gewerbebereichen engagiert. Der älteste Beruf der Juden ist in dem „Pernsteiner Urbar“ aus dem Jahre 1567 aufgeführt, wo der „Hirsch Glaser“ und der „Jakob Glaser“ erwähnt sind. Neben den traditionellen Berufen und den Professen, die zwar nicht traditionell sind, wo aber Juden sich durchgesetzt haben, können wir noch eine Gruppe betrachten: es handelt sich um Berufe, die ein bestimmtes gesellschaftliches Ansehen mitgebracht und an der gesellschaftlichen Rangliste vorgeschoben haben – Direktor eines Großgrundbesitzes, Arzt, Lehrer, usw.

Přílohy

Archontologie

rabíni

<u>Jméno</u>	<u>období</u>
Šimeon , zvaný Wolf. Syn Moše ha-Levi Lipschitze	? – 1662
Kalab Feiwel . Syn Dana Jakoba Boskowitze	1661
Juda Löw	1681 - 1684
Akiba	1669 - 1680
	1685 - 1692
Abraham Deutsch . Syn Menachema Mendla ha-levi Aškenazi	? - 1770
Asriel . Syn Mordechaje	1716 - 1722
Jicchak . Syn Efraima	? - 1734
David Tebl . Syn Jakoba Aškenazi.	1734 - ?
	zemř. 1740
Isaschar Ber Bloch	1772 - ?
Gamliel . Syn M. z Prostějova	1778
Eleasar Fleckeles	1779 – 1783
Löb	zemř. 1817
Jechiel Mischl / Michael Löw. Syn Löba.	1817-1833
Philip Grünbaum	1824 - 1826
Löwy Hahn / Löbesch Hahn z Holešova ¹³⁷	1835-1846
Jakob Karpeles	1842 - ?
Aron Theumann	1850-1885
Jakob Reiniger	1855-1859
Jakob Brüll	zemř. 1902
Dr. Samuela Rosenzweiga	1900 - ?

¹³⁷ Wilke, Carsten: Biographisches Handbuch der Rabbiner, part. I: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern, 1781-1871, Mnichov 2004, s. 405, č. 651: "Hahn Löbesch, gest. 27 Juni 1847 in Tovacov)Tobitschau), Mähren. – Schüler der Jeschiwa von Rb. Josef Feilbogen in Holesov (Holleschau), 1833 Rb. In Tovacov. Lit. TZW (=Der treue Zions-Wächter), 1845, s.186, „Lebisch Hahn“. – Flesch, „Tobitschau“, s. 267." V matrikách je Löwy Hahn poprvé uváděn na domu č.p. 8 roku 1835.

<i>Ludwig Schap</i>	1912
<i>Samuel Friedenthal</i>	1910 – 1922

šámes

<u>Jméno</u>	<u>období</u>
<i>Abraham z Brodu</i>	?
<i>Moše Lejb</i>	?
<i>Isak Weiss</i>	1848 – 1891

mohelové

<u>Jméno</u>	<u>období</u>	<u>povolání</u>
<i>Moses I. Meitner</i>	1848 – 1891	nájemník hospodářské usedlosti
<i>David Spitzer</i>	1848 – 1891	obchodník v Tovačově
<i>Jakob Reiniger</i>	1848 – 1891	kandidát rabínství
<i>Ascher Artur Taubeles</i>	1848 – 1891	lékař
<i>Adolf Löw</i>	1848 – 1891	
<i>Wolf Löw</i>	1848 – 1891	

kantoři

<u>Jméno</u>	<u>období</u>
<i>David Singer</i>	zemř. 1848
<i>Filip Liebmann</i>	zemř. 1849
<i>Leopold Schütz</i>	zemř. 1871
<i>Moritz Steckler</i>	zemř. 1928

šocher

<u>Jméno</u>	<u>období</u>
<i>Jakob Blümel</i>	zemř. 1854

<i>Lazar Donat</i>	zemř. 1854
<i>Rafael Blümel</i>	zemř. 1863
<i>Jakob Steinschneider</i>	zemř. 1878.
<i>Salomon Steinschneider</i>	zemř. 1905

Shrnutí

<u>Jméno</u>	<u>povolání</u>	<u>období</u>
<i>Šimeon</i>	rabín	? – 1662
<i>Kalab Feiwel</i>	rabín	1661
<i>Juda Löw</i>	rabín	1681- 1684
<i>Akiba</i>	rabín	1669 - 1680 1685 - 1692
<i>Abraham z Brodu</i>	šámes	?
<i>Moše Lejb</i>	šámes	?
<i>Abraham Deutsch</i>	rabín	? - 1770
<i>Asriel</i>	rabín	1716 - 1722
<i>Jicchak</i>	rabín	? - 1734
<i>David Tebl</i>	rabín	1734 - ? zemř. 1740
<i>Isaschar Ber Bloch</i>	rabín	1772 - ?
<i>Gamliel</i>	rabín	1778
<i>Eleasar Fleckeles</i>	rabín	1779 – 1783
<i>Löb</i>	rabín	zemř. 1817
<i>Jechiel Mischl</i>	rabín	1817-1833
<i>Philip Grünbaum</i>	rabín	1824 - 1826
<i>Löwy Hahn</i> ¹³⁸	rabín	1835-1848
<i>David Singer</i>	kantor	zemř.1848

¹³⁸ Wilke, Carsten: Biographisches Handbuch der Rabbiner, part. I: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern, 1781-1871, Mnichov 2004, s. 405, č. 651: "Hahn Löbesch, gest. 27 Juni 1847 in Tovacov (Tobitschau), Mähren. – Schüler der Jeschiwa von Rb. Josef Feilbogen in Holesov (Holleschau), 1833 Rb. In Tovacov. Lit. TZW (=Der treue Zions-Wächter), 1845, s.186, „Lebisch Hahn“. – Flesch, „Tobitschau“, s. 267." V matrice zemřelých

<i>Filip Liebmann</i>	kantor	zemř.1849
<i>Jakob Karpeles</i>	rabín	1842 - ?
<i>Jakob Blümel</i>	řezník	zemř. 1854
<i>Lazar Donat</i>	řezník	zemř. 1854
<i>Isak Weiss</i>	šámes	1848 – 1891
<i>Moses I. Meitner</i>	mohel	1848 – 1891
<i>David Spitzer</i>	mohel	1848 – 1891
<i>Jakob Reiniger</i>	mohel	1848 – 1891
<i>Ascher Artur Taubeles</i>	mohel	1848 – 1891
<i>Adolf Löw</i>	mohel	1848 – 1891
<i>Wolf Löw</i>	mohel	1848 – 1891
<i>Aron Theumann</i>	rabín	1850-1885
<i>Jakob Reiniger</i>	kandidát rabínství	1855-1859
<i>Rafael Blümel</i>	řezník	zemř. 1863
<i>Leopold Schütz</i>	kantor	zemř.1871
<i>Jakob Steinschneider</i>	řezník	zemř. 1878
<i>Jakob Brüll</i>	rabín	zemř. 1902
<i>Dr. Samuela Rosenzweiga</i>	rabín	1900 - ?
<i>Salomon Steinschneider</i>	řezník	zemř. 1905
<i>Ludwig Schap</i>	rabín	1912
<i>Samuel Friedenthal</i>	rabín	1910 – 1922
<i>Moritz Steckler</i>	kantor	zemř.1928

